

sociale

veer

kracht

Sociale veerkracht

Monitor

2018

Provincie Noord-Brabant

Colofon

Monitor Sociale Veerkracht 2018

PON-publicatienummer: 18-06

Tilburg, 31 januari 2018

Provincie Noord-Brabant

Deze uitgave is samengesteld in opdracht
van de Provincie Noord-Brabant.

Auteurs

- dr. Marleen van der Haar (PON/projectleider)
- Claasje Beyen MSc (PON)
- drs. Mariëlle Blanken (PON)
- drs. John Dagevos (Telos)
- Rens Mulder MSc (Telos)
- Sanne Paenen MSc (Telos)
- Ruben Smeets MSc (Telos)
- Loet Verhoeven (PON)
- dr. Patrick Vermeulen (PON)
- Koen Vinckx MSc (PON)

Vormgeving

publicatie Monitor

Oranje Vormgevers

Huisstijl Sociale veerkracht

ontwerpwerk

HET PON

telos

PON

T (013) 535 15 35

info@hetpon.nl

www.hetpon.nl

Postbus 90123

5000 LA Tilburg

Telos

T (013) 466 87 12

telos@uvf.nl

www.telos.nl

Postbus 90153

5000 LE Tilburg

Inhoud

pagina 4

1. Inleiding

pagina 12

2. Sociale Veerkracht in Noord-Brabant

pagina 28

3. Vergelijking met de monitor sociale veerkracht 2016

pagina 32

4. Sociale Veerkracht : wat doet er toe?

pagina 38

5. Conclusies en reflectie

pagina 44

Literatuur

1. Inleiding

Met het programma Versterken Sociale Veerkracht (onderdeel van het Bestuursakkoord Beweging in Brabant 2015-2019) zet de Provincie Noord-Brabant in op twee maatschappelijke doelen; enerzijds het benutten en anderzijds het versterken van de sociale veerkracht van Brabanders. Het benutten van sociale veerkracht is volgens de Provincie Noord-Brabant van belang om maatschappelijke opgaven te versnellen, verduurzamen en draagvlak te geven. Met het inzetten op het versterken van sociale veerkracht tracht de Provincie alle Brabanders te laten delen in en bijdragen aan kwaliteit van leven in Brabant. (PNB, Veerkrachtige mensen, veerkrachtig Brabant, Uitvoeringsagenda 2017–2020)

Ter ondersteuning aan het programma presenteert het PON/Telos nu met deze publicatie een tweede editie van de Monitor Sociale Veerkracht¹. Deze monitor biedt cijfers over hoe het staat met sociale veerkracht van Brabanders en de ruimtelijke spreiding daarvan. Daarnaast laat de monitor zien wat kenmerken zijn van veerkrachtige en minder veerkrachtige Brabanders.

Ten opzichte van de vorige monitor uit 2016 (Blanken e.a. 2016) biedt deze publicatie zowel een verrijking als een verdieping. De belangrijkste verrijking van de Monitor Sociale veerkracht 2018 is dat we nu ook betrouwbare uitspraken kunnen doen over met name de persoonlijke aspecten van sociale veerkracht (de persoonlijke hulpbronnen) voor grote, middelgrote en kleine gemeenten (op regio niveau). We doen dat op basis van data uit vragenlijstonderzoek onder ruim 10.000 Brabanders en secundaire databestanden over Brabant. De verdieping van de monitor zit er vooral in dat we een preciezer maat voor veerkracht hebben ontwikkeld, het instrument van de vragenlijst is verbeterd en dat er een verklaringsmodel is opgesteld. Aan de hand van dit verklaringsmodel en de verzamelde data kunnen we via statistische analyses nu ook uitspraken doen over welke factoren vooral van invloed zijn op sociale veerkracht.

Sociale veerkracht is inmiddels zowel landelijk als internationaal een wijdverbreid begrip dat in veel verschillende velden wordt gebruikt. Dit is interessant, maar maakt het werken met en aan veerkracht tenminste om drie redenen ingewikkeld. Ten eerste is het soms onduidelijk waar het bij sociale veerkracht over gaat. Gaat het bijvoorbeeld vooral om weerbaarheid of juist om flexibiliteit? Ten tweede, omdat sociale veerkracht moeilijk grijpbaar is, is het ook iets dat lastig direct beïnvloedbaar is. Het werken aan sociale veerkracht gebeurt dan ook vaak niet rechtstreeks maar via andere factoren zoals vertrouwen. Ten derde, werken met en aan sociale veerkracht kan betrekking hebben op het niveau van het individu, een groep of de samenleving in zijn geheel. In het eerste geval heeft veerkracht te maken met jezelf redden in de samenleving. Als het gaat om de veerkracht van een groep kun je denken aan een specifieke groep mensen, zoals bewoners van een bepaalde wijk of een specifieke sociale groep zoals jongeren. Op een nog breder niveau gaat het niet enkel om individuele situaties of lokale of doelgroep-specifieke vraagstukken, maar om maatschappelijke vraagstukken waar (alle) Brabanders mee te maken krijgen, zoals vergrijzing of energietransitie.

¹ In augustus 2017 is daarnaast een verdieping op de monitor gepresenteerd, gericht op sociaal kwetsbare groepen in Brabant door Tranzo (Tilburg University), de Academische Werkplaats Publieke Gezondheid Brabant (waarin de drie Brabantse GGD's, Tranzo en RIVM samenwerken), Telos en het PON.

Veerkracht is nodig om met elkaar vraagstukken op te pakken. In de veranderende verhoudingen tussen de overheid en burgers wordt steeds meer verwacht dat burgers meedenken, meedoen en zelf doen (WRR, 2017). Deze tendens is niet nieuw (vergelijk o.a. Blanken e.a., 2016; SCP, 2004; WRR, 2006): Burgers worden steeds mondiger en geven aan (deels) zelf te willen sturen. Tegelijkertijd vraagt de overheid binnen de participatiesamenleving dat burgers steeds meer regie nemen over hun eigen leven en daarnaast ook klaar staan voor anderen. Zorgen voor jezelf en voor anderen, ofwel zelf- en samenredzaamheid, zijn dan ook centrale pijlers.

Waar hebben we het over?

De term sociale veerkracht zoomt in op hoe mensen omgaan met veranderingen. Het vermogen van mensen en de toegang tot hulpbronnen zijn daarin belangrijke elementen. Binnen de monitor definiëren we **sociale veerkracht** dan ook als **het vermogen van mensen en gemeenschappen om met veranderingen om te gaan en de toegang tot hulpbronnen die ze daarbij hebben** (Blanken e.a. 2016).

Het kan daarbij gaan om zowel plotselinge als geleidelijke veranderingen (zie figuur 1). In de psychologische wetenschappelijke literatuur over veerkracht wordt er meestal voor gekozen om veerkracht te meten in de context van veranderingen in het leven van individuen die over het algemeen als ingrijpend worden ervaren zoals verlies (bijvoorbeeld een overlijden) of een ramp (bijvoorbeeld een natuurramp). Het PON/Telos kiest voor een bredere toepassing. In dit onderzoek gaat het niet alleen om het omgaan met tegenslagen of situaties waarin personen kwetsbaar te

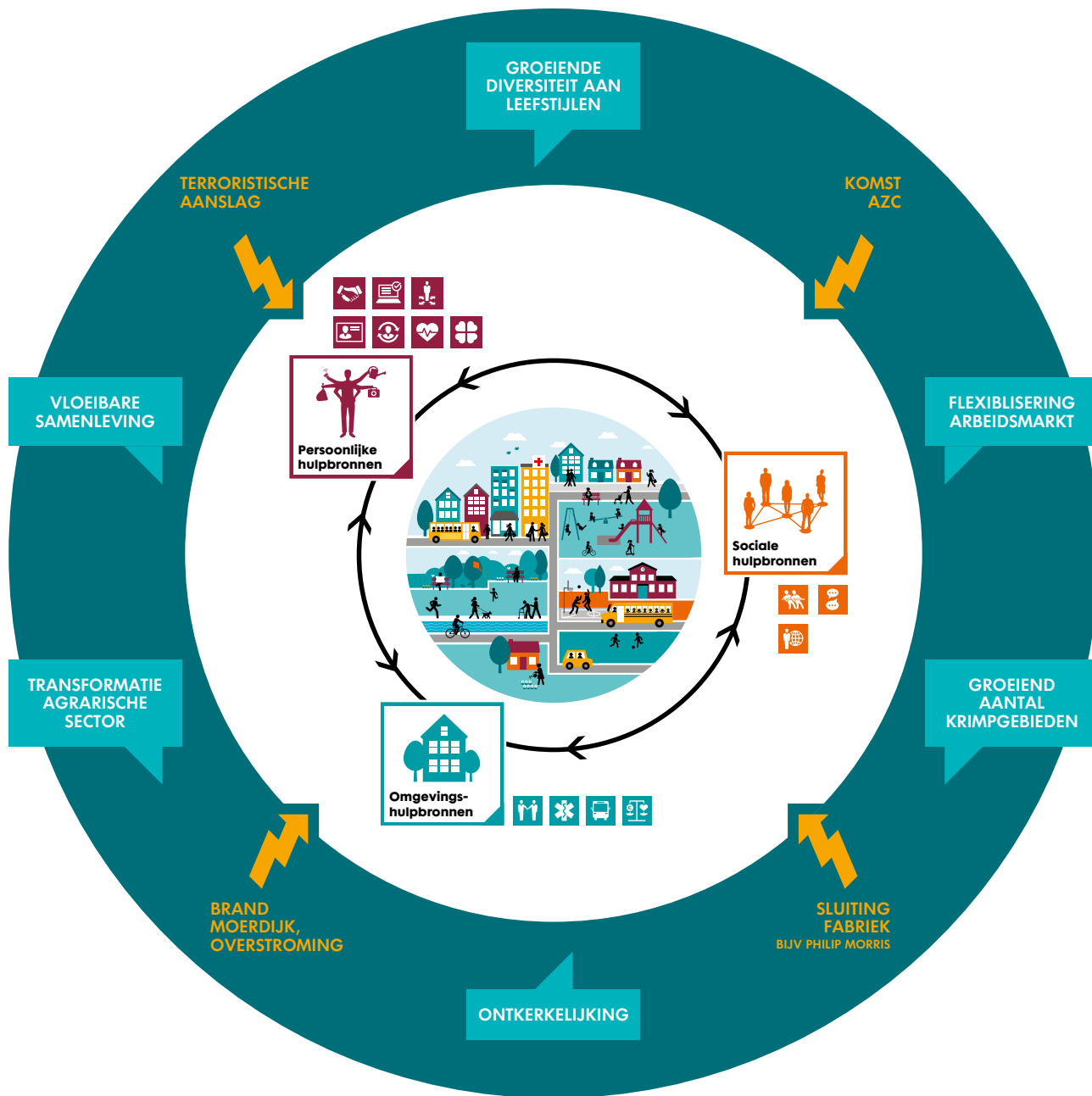
noemen zijn (zoals in het onderzoeksproject Kwetsbaar Brabant), maar om het omgaan met veranderingen in het algemeen.

Begrippen

Het begrip veerkracht (*resilience*) wordt in de wetenschap (bijvoorbeeld de ecologie en de psychologie) gebruikt om inzicht te krijgen in hoe systemen en mensen omgaan met veranderingen. De afgelopen jaren is de term ook in de beleidswereld steeds gangbaarder geworden. Een belangrijke reden hiervoor is hedendaagse opvattingen over de relatie tussen overheid en burgers en de ontwikkelingen die zich hierin voordoen (Haarmann et al 2014): de ontwikkeling van Nederland naar een participatiesamenleving waarin verwachtingen over burgerschap zich vertalen in begrippen als eigen kracht en zelfregie.

Tegelijkertijd zijn burgers steeds mondiger geworden en willen zij zelf ook meer zeggenschap. Zowel het SCP (Van den Broek e.a. 2016) als de WRR (2017) wijzen er echter op dat niet iedereen even veerkrachtig is. Nieuwe vaardigheden dienen te worden ontwikkeld om overeind te kunnen blijven in een complexe, snel veranderende wereld, zoals sociale vaardigheden, empathie, doelen stellen, doorzettingsvermogen en nieuwsgierigheid. Het gaat om de mate waarin mensen regie kunnen voeren over hun eigen leven, maar ook over de mate waarin burgers elkaar (willen én kunnen) ondersteunen. Als gevolg hiervan is naast zelfredzaamheid ook samenredzaamheid een belangrijk kernpunt (vgl. Vermeulen 2017)². Het PON en Telos hebben de afgelopen jaren gezamenlijk opgetrokken om voor Noord-Brabant het concept sociale veerkracht verder te onderzoeken. Niet alleen om inzicht te bieden in de verschillen in veerkracht tussen

Figuur 1 Schokken en regens

² Het belang van veerkracht wordt ook bekrachtigd door haar opname in de Nationale Wetenschapsagenda van 2016 onder de noemer "Op weg naar veerkrachtige samenlevingen". Voor dat programma is het doel om te komen tot een onderbouwd handelingsperspectief.
Bron: https://www.wetenschapsagenda.nl/wp-content/uploads/2017/08/Routel6_NWA-DEEL-II-PORTFOLIO-DEFINITIEF-05092016.pdf

verschillende groepen burgers en tussen verschillende plekken/gebieden in Brabant maar ook om op basis van deze informatie een geïnformeerd gesprek (dialoog) te kunnen voeren teneinde aanknopingspunten te vinden voor het benutten en versterken van sociale veerkracht in de provincie.

Zoals gezegd definiëren we sociale veerkracht als het vermogen van mensen en gemeenschappen om met veranderingen om te gaan en de toegang tot hulpbronnen die ze daarbij hebben. In de monitor 2016 hebben we de verschillende elementen hieruit verder uitgewerkt en onderzocht. Deze uitwerking vormt nog steeds de basis van de nieuwe monitor. Wel hebben we enkele begrippen aangescherpt.

De definitie van sociale veerkracht gaat uit van twee componenten: het vermogen van mensen en gemeenschappen én de toegang tot hulpbronnen.

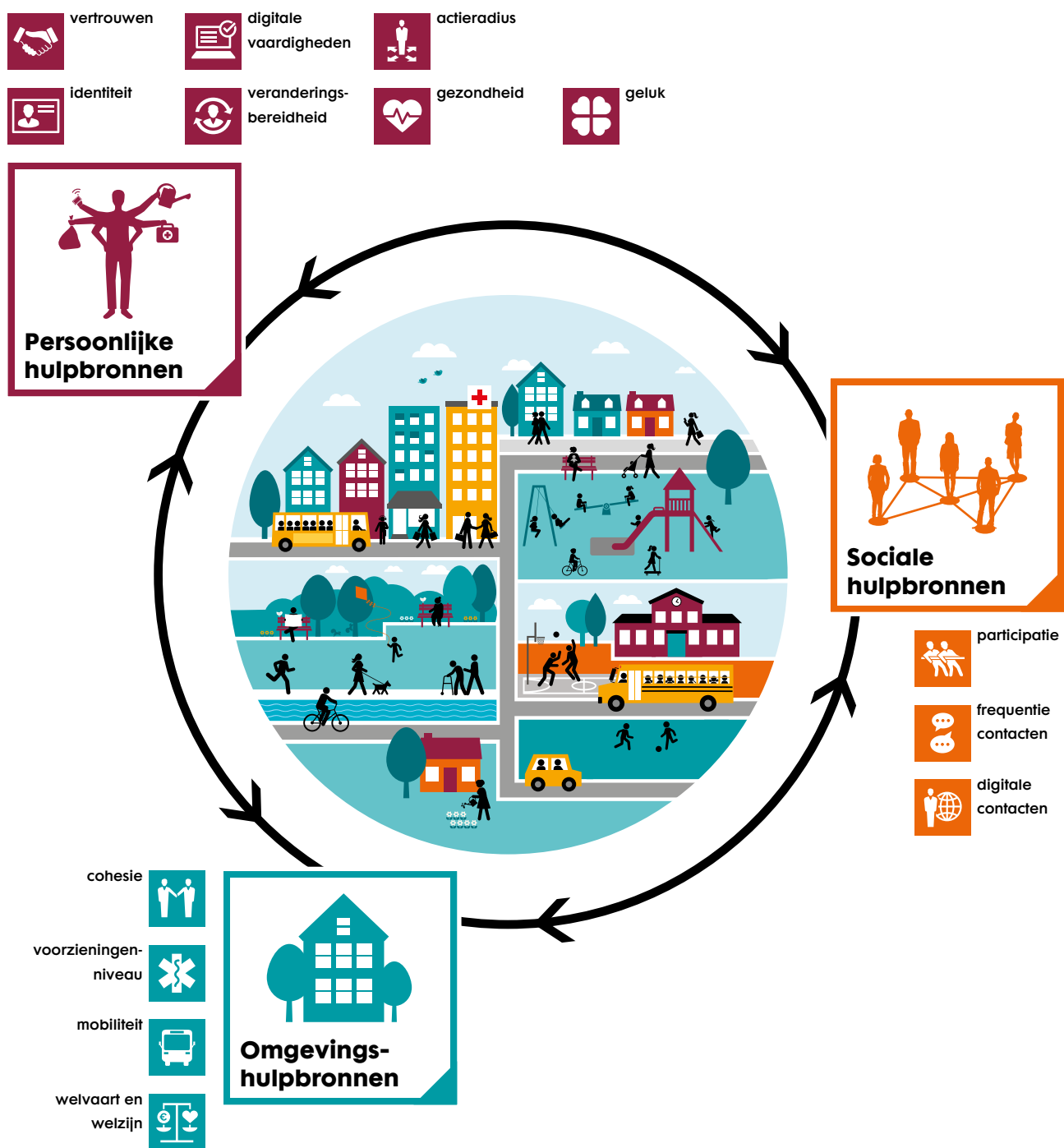
- Het **vermogen** van mensen en gemeenschappen is in de eerste monitor als geheel opgepakt. Met de verdieping van de huidige monitor kunnen we een beter onderscheid maken in de verschillende elementen waaruit dit vermogen bestaat. We onderscheiden drie elementen:
 - **Zelfredzaamheid**: de mate waarin individuen regie voeren over hun eigen leven op basis van persoonlijke hulpbronnen.
 - **Samenredzaamheid**: de mate waarin individuen hun sociaal netwerk (sociale hulpbronnen) daarbij willen/kunnen inzetten.

- **Community redzaamheid**: de mate waarin individuen verwachten dat de groep mensen in hun directe leefomgeving (denk aan een wijk/buurt) gezamenlijk een maatschappelijke opgave aanpakken.

In de Monitor Sociale Veerkracht 2018 onderzoeken we met name zelf- en samenredzaamheid en de mate waarin persoonlijke, sociale en omgevingshulpbronnen het niveau van zelf- en samenredzaamheid beïnvloeden/verklaren. Daarnaast proberen we ook grip te krijgen op de werking van community redzaamheid. In dit onderzoek kiezen we ervoor om de gemeenschap (community) te definiëren als de directe fysieke leefomgeving van mensen ofwel de buurt of wijk waarin zij wonen. We sluiten hiermee aan bij het in de beleidswereld gehanteerde wijkgerichte werken.

- De **toegang** tot hulpbronnen
De tweede component van de definitie gaat over de mate waarin mensen beschikken over bijvoorbeeld een inkomen, een sociaal netwerk of voorzieningen in de wijk. Bronnen die je veerkracht kunnen bevorderen of je helpen sociale veerkracht te benutten of, omgedraaid, wanneer ze ontbreken (bijvoorbeeld werk) een rem op je veerkracht betekenen.
Twee assumpties liggen aan het model ten grondslag. De eerste is dat er een samenhang bestaat tussen verschillende hulpbronnen en dat in bepaalde situaties hulpbronnen inwisselbaar zijn en daarmee elkaar compenseren (Blanken e.a. 2016, zie figuur 2). De tweede is het idee dat gedrag van mensen bepaald wordt door een combinatie van capaciteiten die zij hebben, hun motivatie en gelegenheid – de mate

Figuur 2 Samenhang hulpbronnen

waarin de omstandigheden gedrag bevorderen of juist remmen (Poiesz, 1999). We onderscheiden – net als in 2016 – drie hulpbronnen.

- Bij **persoonlijke hulpbronnen** gaat het om het 'eigen kunnen', dat in de kapitaaltheorie van Bourdieu (1986) 'human capital' wordt genoemd. Denk bijvoorbeeld aan het zelf organiserend vermogen van burgers, hun actieradius en kennisniveau, het vertrouwen in eigen kunnen en dat van de omgeving, maar ook de mate van vooruitstrevendheid en verbondenheid (Mulder, 2017).
- Bij **sociale hulpbronnen** gaat het om sociale contacten (ook digitaal), informele hulp en de mate van sociale, maatschappelijke en politieke participatie (Den Hartog, 2014). Mensen ontwikkelen zich verder door te participeren in sociale netwerken (vgl. Granovetter, 1973 en Putnam, 2000). Via die netwerken hebben ze namelijk toegang tot hulpbronnen die ze individueel niet kunnen bereiken. Dat kunnen netwerken zijn binnen kleine en gesloten gemeenschappen zoals die van de familie, de voetbalclub of de klas, maar ook netwerken binnen grotere en meer open sociale eenheden zoals de buurt, de wijk en de stad, de werkomgeving, maatschappelijke organisaties, vakverenigingen of de kerk.
- **Omgevingshulpbronnen** gaan over de directe leefomgeving en hebben betrekking op zowel voorzieningen als eigenschappen van een wijk (zoals de mate van welvaart en sociale cohesie). In de betekenis van fysieke en tastbare structuur hebben ze betrekking op de ruimtelijke verdeling van voorzieningen, mogelijkheden voor vervoer en de kwaliteit van

de woonomgeving. Het gaat ook over de verbindingen en toegang tot hulpbronnen veel verder weg die te bereiken zijn via eigen of openbaar vervoer of via de digitale snelweg. Met verbindingen bedoelen we hier ook dat voorzieningen fungeren als een ontmoetingsplek: de omgeving als fysieke plek om andere contacten op te doen. Op die manier kan ook zogenaamd 'bridging capital' (verbondenheid tussen groepen) worden opgebouwd (vgl. Den Hartog en Blanken, 2014). De beschikbaarheid van hulpbronnen in de omgeving kan stimulerend werken, maar kan ook zorgen voor belemmering. Zeker als ze meervoudig afwezig zijn kunnen ze tot verhoogde risico's leiden. Denk hierbij aan de mate van welvaart en welzijn op verschillende terreinen als inkomen, werk, gezondheid, opleiding, huisvesting, veiligheid en woonomgeving (MDI), maar ook als het gaat om een gebrek aan sociale cohesie in een wijk (Paenen, 2016).

Doorontwikkeling: de Monitor Sociale Veerkracht 2018

Voor het verkrijgen van een compleet beeld van sociale veerkracht moeten de drie soorten hulpbronnen in samenhang worden gezien. Zo heeft het verdiepende onderzoek duidelijk gemaakt dat sommige hulpbronnen een grotere invloed hebben op veerkracht dan anderen. Het hebben van sociale contacten bijvoorbeeld blijkt belangrijker dan het aantal fysieke voorzieningen in de buurt. Tegelijkertijd is sociale cohesie in de buurt weer wel van belang en die kan niet los gezien worden van bijvoorbeeld mogelijkheden om elkaar te ontmoeten.

In het laatste deel van deze publicatie gaan we verder in op wat er echt toe doet als het gaat om sociale veerkracht. Voor een overzicht van alle stappen in het onderzoek, verwijzen we graag naar het tabellenboek en de uitgebreidere onderzoek verantwoording MSV 2018. De belangrijkste punten in de doorontwikkeling zijn:

- De ontwikkeling van een preciezere maat voor veerkracht, bestaande uit zelf-, samen- en community-redzaamheid en het testen daarvan.
- Verbetering van het instrument:
 - De vragenlijst is vernieuwd en aangepast op basis van de nieuwste inzichten en testanalyses.
 - Daarnaast hebben de omgevingshulpbronnen een kwalitatieve impuls gekregen door het intensievere gebruik van microdata van het CBS.
- Meer dan 10.000 inwoners van Noord-Brabant hebben aan het onderzoek meegedaan via een GFK-panel onderzoek, aangevuld met data van een aanvullend Biblioplus-onderzoek. Concreet betekent dit dat we nu betrouwbaardere uitspraken kunnen doen voor de persoonlijke hulpbronnen voor de middelgrote en grote gemeenten op gemeenteniveau en de kleine gemeenten op het niveau van de regio (zie tabellenboek). Daarnaast zijn de data uit secundaire bronnen (zoals van het CBS), waar van toepassing, up to date gemaakt en preciezer gemaakt qua schaalniveau.
- We hebben een verklaringsmodel opgesteld en met de preciezere data kunnen bepalen welke factoren (vooral) van invloed zijn op sociale veerkracht (en hoe verschillende hulpbronnen samenhangen).

In hoofdstuk 2 presenteren we eerst de stand van zaken rondom sociale veerkracht in Noord-Brabant op basis van de nieuwe cijfers. We presenteren de cijfers op het niveau van de provincie, met uitsplitsingen naar West-, Midden-, Noordoost- en Zuidoost-Brabant. Op een aantal punten bespreken we opvallende verschillen tussen grote en kleine gemeenten. In het Tabellenboek staan de resultaten voor alle 5 grote, 7 middelgrote en tot een regio samen genomen kleine gemeenten. Daarnaast presenteren we (persoons)kenmerken van veerkrachtige, deels veerkrachtige en niet veerkrachtige Brabanders.

In hoofdstuk 3 presenteren we enkele observaties in de vergelijking met de eerdere monitor (Blanken e.a., 2016). Een goede vergelijking is maar beperkt mogelijk, gezien de bovengenoemde aanscherpingen. We hebben aanscherping en verdieping van inzicht verkozen boven het exact kunnen vergelijken in de tijd. De Monitor Sociale Veerkracht 2018 blijft, zoals vrijwel iedere monitor, een instrument in ontwikkeling. Niettemin presenteren we de meest opvallende overeenkomsten en verschillen.

In hoofdstuk 4 bespreken we de factoren die het meest van invloed blijken te zijn op veerkracht en de samenhang tussen bronnen. In hoofdstuk 5 ten slotte bespreken we vanuit de resultaten kort de belangrijkste conclusies en implicaties voor sturingsmogelijkheden. We gaan in op de implicaties van de resultaten voor het benutten of versterken van sociale veerkracht. ▲

2. Sociale

Veerkracht in

Noord-Brabant

In dit hoofdstuk bespreken we de nieuwe foto van sociale veerkracht in Brabant in 2018 op basis van een uitgebreid vragenlijstonderzoek onder ruim 10.000 Brabanders en informatie uit bestaande databestanden. We presenteren de resultaten op het niveau van Brabant met uitsplitsingen naar de vier COROP-regio's (West-, Midden-, Noordoost- en Zuidoost-Brabant)³. In aanvulling daarop zullen we op een aantal plaatsen zien dat Brabant geen homogene provincie is maar dat er opvallende verschillen zijn tussen de grote gemeenten (Breda, Tilburg, Den Bosch, Eindhoven en Helmond) onderling, maar ook tussen de grote gemeenten en middelgrote gemeenten (Bergen op Zoom, Roosendaal, Oosterhout, Waalwijk, Meierijstad, Uden en Oss) en een aantal gegroepeerde kleine(re) gemeenten (voor meer resultaten verwijzen we naar het aparte tabellenboek). In bijlage 1 van dit rapport is een factsheet voor totaal Brabant opgenomen.

Eerst presenteren we in dit beschrijvende deel van het rapport de resultaten voor veerkracht op het niveau van het individu. Vervolgens zoomen we hier wat dieper op in om inzicht te krijgen in de verschillen tussen veerkrachtige Brabanders en deels of niet veerkrachtige Brabanders. Of anders geformuleerd: wie is de veerkrachtige Brabander en wie is de niet veerkrachtige Brabander. Daarna besteden we aandacht aan de indicatoren die horen bij de drie typen hulpbronnen (zie bijlage 2 voor de indicatorenlijst).

1 Veerkracht in Brabant

Veerkracht in Brabant: zelf- en samenredzaamheid

De veerkracht van individuele Brabanders is bepaald door te kijken naar de mate van zelf- en samenredzaamheid. Dit is gebeurd door de respondenten 20 stellingen voor te leggen. Vervolgens is een samengestelde maat ontwikkeld waarin de resultaten voor zelfredzaamheid en samenredzaamheid zijn samengevoegd (zie ook de indicatorenlijst in bijlage 2 en de uitgebreidere onderzoek verantwoording MSV 2018). We maken in deze rapportage een onderscheid tussen veerkrachtig, deels veerkrachtig en niet veerkrachtig. Een ruime meerderheid van de Brabanders (57%), kunnen we aanmerken als veerkrachtig (zie Tabel 1). Zij scoren (op basis van een zelfinschatting op een 5 puntsschaal) gemiddeld genomen hoog op de stellingen ten aanzien van zelf- en samenredzaamheid.

Ongeveer een derde van de Brabanders (31%) is te typeren als deels veerkrachtig. Tenslotte scoort 12% van de Brabanders gemiddeld genomen dermate laag op zelf- en samenredzaamheid dat we, op basis van hun eigen houding, deze groep typeren als niet veerkrachtig.

Community redzaamheid

Hoewel we in deze bespreking met name ingaan op veerkracht aan de hand van zelf- en samenredzaamheid, hebben we Brabanders ook gevraagd een inschatting te maken van de community redzaamheid; de mate waarin Brabanders denken dat ze samen met hun buurtbewoners een aantal maatschappelijke vraagstukken zouden kunnen oppakken. Uit de bevraging bleek dat meer dan de helft van de Brabanders (60%) denkt voor minimaal één van de 4 voorgelegde situaties met de medebewoners een oplossing te zullen vinden (40% denkt met de eigen buurt uit geen enkele van de vier situaties te komen).⁴ Slechts 4% denkt samen een oplossing te vinden voor alle genoemde situaties. In Noordoost-Brabant denkt men gemiddeld vaker samen uit situaties te zullen komen (62% uit minimaal één situatie vs. 60% gemiddeld).

Regionale verschillen in veerkracht (zelf- en samenredzaamheid)

De verdeling van de mate van veerkracht (de samengestelde maat van zelf- en samenredzaamheid) is redelijk vergelijkbaar in de vier COROP-regio's. We zien kleine verschillen. Het belangrijkste verschil is dat in Noordoost-Brabant het hoogste aandeel veerkrachtigen (60%) woont.

³ De 4 COROP-regio's komen in grote lijnen overeen met de 4 Brabantse bestuurlijke regio's.

⁴ Community redzaamheid wordt gemeten aan de hand van vier situaties in de wijk. De volgende vier situaties zijn voorgelegd: Er komen ineens veel panden leeg te staan, Er is door een nieuwe speeltuin plotseling veel overlast van hangjongeren, De buurt wordt door de gemeente gevraagd zelf voor het onderhoud van groen te zorgen, Er is een nieuwe weg aangelegd waar veel te hard wordt gereden.

Tabel 1 Mate van veerkracht op 5 puntsschaal

%	Niet veerkrachtig (←3)	Deels veerkrachtig (3-gemiddelde van 3,6)	Wel veerkrachtig (→gemiddelde van 3,6)
West-Brabant	13	30	56
Midden-Brabant	12	32	56
Noordoost-Brabant	11	29	60
Zuidoost-Brabant	13	31	56
Brabant	12	31	57

Verschillen binnen de COROP-regio's

Als we de ruimtelijke verdeling van veerkracht binnen een COROP bekijken dan kan in meer algemene zin vastgesteld worden dat de regio's verre van homogeen zijn (zie de grafische weergave van geografische verschillen in de mate van veerkracht in figuur 3, 4 en 5). De verschillen tussen de 4 COROP-regio's zijn relatief klein, maar de verschillen binnen de 4 regio's zijn daarentegen aanzienlijk. Zo valt bijvoorbeeld op dat in een middelgrote gemeente als Uden inwoners gemiddeld genomen een stuk minder veerkrachtig zijn dan in de rest van Noordoost-Brabant (50% ten opzichte van 60%; zie voor details het aparte Tabellenboek). Hetzelfde geldt voor de middelgrote stad Helmond binnen de COROP-regio Zuidoost-Brabant (50% ten opzichte van 56%). In Breda is men daarentegen juist een stuk veerkrachtiger dan in West-Brabant in totaliteit (dus inclusief Breda) (61% ten opzichte van 52%). Het COROP gemiddelde van West-Brabant wordt omhoog gekrikt door de goede score van Breda.

Verschillen naar mate van stedelijkheid (ten opzichte van het Brabantse gemiddelde)

Ook als we kijken naar de verdeling van veerkracht op basis van stedelijkheid dan zien we een behoorlijke diversiteit.

Grote gemeenten (B5):

Van de vijf grote Brabantse steden (B5) scoren Breda (61%) en Den Bosch (62%) bovengemiddeld hoog op het aandeel veerkrachtigen. Tegelijkertijd zien we dat Helmond (50%) ver beneden het Brabantse gemiddelde scoort. Verder heeft Helmond van alle B5 steden ook het hoogste aandeel niet-veerkrachtigen (16%). Ook in Eindhoven zien we een hoog aandeel niet-veerkrachtigen (14%).

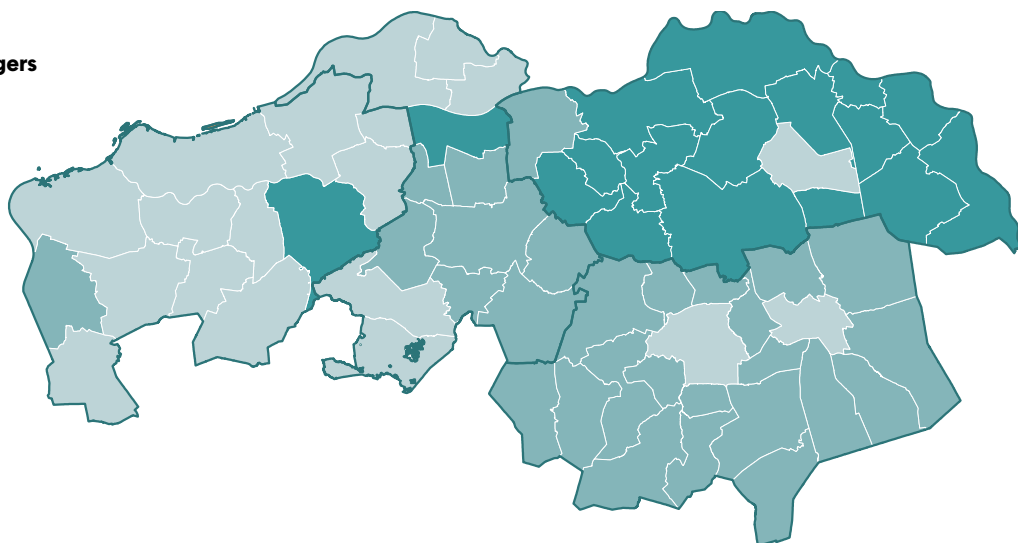
Middelgrote gemeenten (M7):

Binnen de middelgrote gemeenten is het hoogste aandeel veerkrachtigen te vinden in de gemeente Meierijstad (65%). Ook Oss (60%) en Waalwijk (59%) hebben veel veerkrachtigen. We geven mee dat deze middelgrote gemeenten samengestelde gemeenten zijn met een verschillende achtergrond; ze bestaan uit een (oude) industriële kern en een platte-

Figuur 3, 4 en 5 Mate van veerkracht burgers in Noord-Brabant

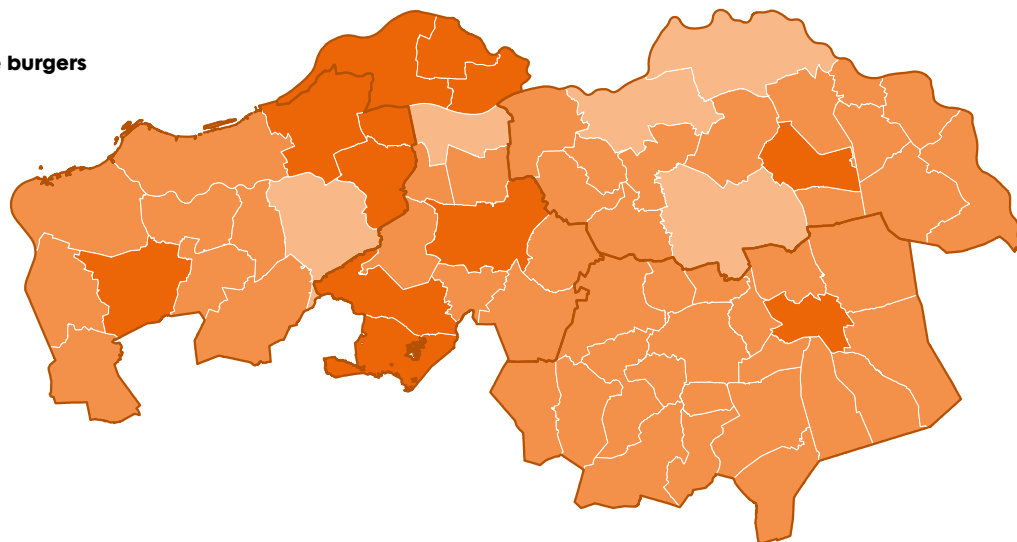
Veerkrachtige burgers

- 49.6 – 54.7
- 54.8 – 57.9
- 58.0 – 65.1

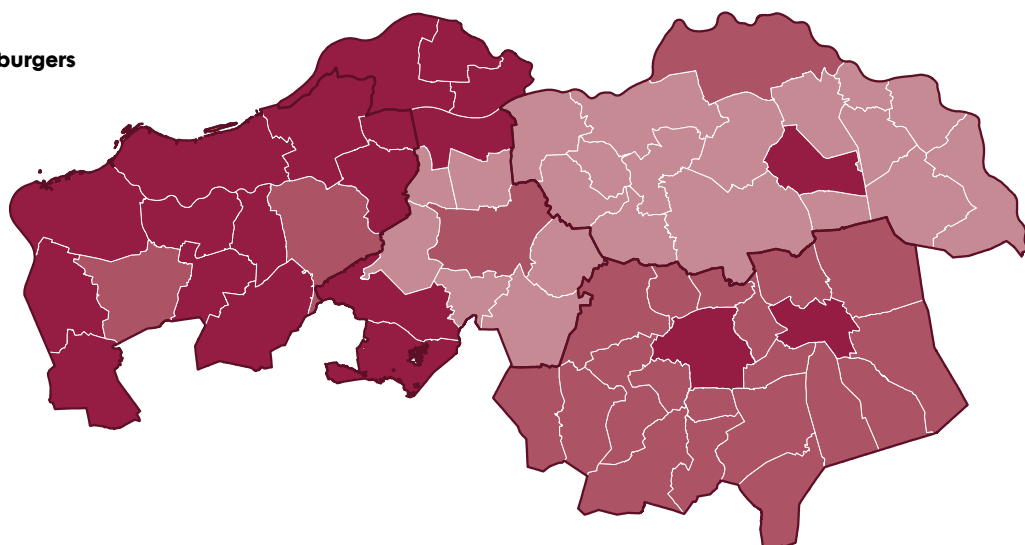
Deels veerkrachtige burgers

- 23.8 – 28.1
- 28.2 – 31.8
- 31.9 – 36.1

Niet veerkrachtige burgers

- 10.6 – 11.1
- 11.2 – 12.4
- 12.5 – 15.7

landsommeland. Opvallend voor Waalwijk is tegelijkertijd dat zij van alle middelgrote gemeenten ook het hoogste aandeel niet-veerkrachtigen heeft (15%). Datzelfde percentage geldt ook voor Oosterhout, dat tevens het laagste aandeel veerkrachtigen heeft (52%).

Kleine gemeenten (5 regio's):

De kleine gemeenten in West-Brabant-West en West-Brabant-Oost hebben de laagste scores op veerkracht; zij scoren beneden het Brabantse gemiddelde en ook beneden het gemiddelde van de COROP regio West-Brabant.

Waar woont de grootste groep niet-veerkrachtigen?

Als we kijken naar de niet-veerkrachtigen dan zien we dat een aantal gemeenten boven (=slechter) het Brabantse gemiddelde van 12% scoort. Voor Helmond (16%), Waalwijk en Oosterhout (beide 15%) geldt dat in deze gemeenten het hoogste aandeel niet-veerkrachtige Brabanders woont. In vergelijking met de B5 gemeenten kan vastgesteld worden dat in Helmond veruit de meeste niet-veerkrachtigen van de vijf grote steden wonen. Waalwijk heeft twee gezichten: het heeft relatief meer niet-veerkrachtigen maar ook meer veerkrachtigen binnen haar gemeentegrenzen. Kijken we naar de samengenomen kleine gemeenten dan zien we dat de kleine gemeenten in de regio West-Brabant-West (15%) het hoogste aandeel niet-veerkrachtigen kent.

Wie zijn de veerkrachtige en niet-veerkrachtige Brabanders?

Om een antwoord op deze vraag te kunnen geven hebben we gekeken naar de persoonskenmerken van veerkrachtige en niet-veer-

krachtige Brabanders. De analyses laten zien dat persoonskenmerken als opleidingsniveau, inkomen en huishoudsituatie belangrijk zijn voor de mate van veerkracht. De veerkrachtige Brabander is vaker hoogopgeleid, heeft een hoger inkomen en leeft vaker in een gezinssituatie (is niet alleenstaand). Voor niet-veerkrachtige Brabanders blijkt dat zij vaker laagopgeleid zijn, een laag inkomen hebben en vaker alleenstaand zijn.

De niet-veerkrachtige Brabander is veel vaker ongelukkig; 44% van de niet-veerkrachtigen zegt niet gelukkig te zijn, tegenover 1% van de veerkrachtige Brabanders. Daarnaast hebben niet-veerkrachtige Brabanders de afgelopen twaalf maanden gemiddeld vaker gebeurtenissen of situaties meegemaakt die als negatief te waarderen zijn (zoals het verlies van een dierbare of je eenzaam voelen) en zijn ze minder veranderingsbereid dan de (deels) veerkrachtige Brabander. Kijken we naar sociaal contact (een sociale hulpbron), dan zien we dat de groep niet-veerkrachtigen minder vaak familie, vrienden, burens en kennissen ziet dan (deels) veerkrachtigen. Verder denken niet-veerkrachtige Brabanders veel vaker dan veerkrachtige Brabanders dat ze gezamenlijk met andere buurtbewoners niet in staat zijn een vraagstuk in de wijk op te pakken (community redzaamheid).⁵

In het eerste deel van dit hoofdstuk hebben we gekeken naar veerkracht van Brabanders op basis van een inschatting die zij zelf maken over hun zelf- en samenredzaamheid. In het nu volgende deel presenteren we de resultaten van de indicatoren gegroepeerd onder de drie typen hulpbronnen; persoonlijke, sociale en omgevingshulpbronnen. Zoals we in de

⁵ Voor één van de vier situaties is het verschil tussen veerkrachtigen en niet-veerkrachtigen niet zo groot, maar voor twee of meer situaties zien we dat veerkrachtigen vaker dan niet-veerkrachtigen denken er met de buurtbewoners uit te komen.

definitie in hoofdstuk 1 hebben laten zien gaan we ervan uit dat mensen bij veranderingen gebruik maken van deze hulpbronnen. In het volgende overzicht laten we eerst zien hoe het staat met de verschillende hulpbronnen. Vervolgens leggen we de indicatoren langs veerkracht. In hoofdstuk 4 presenteren we welke hulpbronnen en indicatoren het meest bepalend zijn voor de mate van veerkracht.

2 Persoonlijke hulpbronnen

Bij persoonlijke hulpbronnen hebben we gekeken naar de volgende houdingsaspecten, vaardigheden en mogelijkheden; vertrouwen, identiteit, veranderingsbereidheid, digitale vaardigheden, actieradius en mentale en fysieke gesteldheid.

Vertrouwen

Vertrouwen is een belangrijke component voor sociale samenhang. Sociale samenhang is de

wisselwerking tussen sociale (sociaal kapitaal) en maatschappelijke participatie en vertrouwen (sociaal, maatschappelijk en politiek), en daarmee voorwaarden voor toegang tot hulpbronnen en daarmee tot veerkracht (Haarmann e.a. 2014: 14 op basis van de CBS-index Sociale Samenhang). In de Monitor Sociale Veerkracht 2018 hebben we gekeken naar drie verschillende vormen van vertrouwen; het vertrouwen in elkaar (sociaal), het maatschappelijk vertrouwen (= vertrouwen in instituties) en vertrouwen in de politiek (zie tabel 2). Het maatschappelijk vertrouwen (vertrouwen in het leger, de rechters, de politie, de pers, grote bedrijven en ambtenaren) van Brabanders is van de drie vormen het hoogst, het vertrouwen dat mensen hebben in de politiek (Tweede Kamer) is het laagst.

Wanneer we de 4 COROP-regio's met elkaar vergelijken zien we dat net als in 2016 het sociale en politieke vertrouwen in Noord-oost-Brabant bovengemiddeld hoog is. Als we vervolgens binnen de COROP-regio's naar de middelgrote steden kijken, dan valt op dat het sociaal vertrouwen in het middelgrote Waalwijk

Tabel 2 Hoeveel vertrouwen heeft u in...?*

	Sociaal vertrouwen (%)**	Maatschappelijk vertrouwen* (range 79-101)	Politiek vertrouwen (%)***	Vertrouwen totaal (range 73-92)
West-Brabant	65	84	38	90
Midden-Brabant	64	83	36	89
Noordoost-Brabant	71	81	41	92
Zuidoost-Brabant	67	81	35	88
Brabant	67	82	37	90

*Maatschappelijk vertrouwen is een construct bestaande uit vertrouwen in het leger, de rechters, de politie, de pers, grote bedrijven en ambtenaren. Een hogere score wijst op meer vertrouwen.

** Sociaal vertrouwen representeert het percentage dat aangeeft dat de meeste mensen wel te vertrouwen zijn.

*** Politiek vertrouwen representeert het percentage tamelijk of veel vertrouwen in de Tweede Kamer.

veel lager is dan in de rest van Midden-Brabant (53% tegenover 67%). In het middelgrote Uden is het politieke vertrouwen een stuk lager dan in Noordoost-Brabant (30% ten opzichte van 46%).

Identiteit

Uit de literatuur weten we dat verbondenheid met een plaats van invloed is op veerkracht (zie onder meer Hoijtink 2011 e.a. en Mulder 2017). In de Monitor Sociale Veerkracht 2018 meten we deze vorm van identiteit aan de hand van de ervaren binding met de buurt/wijk, de woonplaats, de provincie Noord-Brabant en Nederland.

Brabanders voelen zich het sterkst verbonden met Nederland, gevolgd door de eigen woonplaats en de provincie Noord-Brabant. Minder dan de helft van de Brabanders voelt zich redelijk of sterk verbonden met de eigen buurt/wijk. Er zijn wel verschillen tussen de regio's. Zo voelen de inwoners van Noordoost-Brabant zich relatief minder verbonden met de buurt, de woonplaats en met Nederland. De inwoners van West-Brabant voelen zich het minst verbonden met de provincie. De verbondenheid met de provincie wordt het sterkst gevoeld in Midden-Brabant.

Als we kijken naar de grote steden, middelgrote gemeenten en (samengenomen) kleinere gemeenten dan valt op dat in de gemeente Den Bosch men veel binding met Nederland ervaart (78%). Dat geldt ook voor de inwoners van Uden (72%) en Oss (74%), terwijl dit in de (rest van de) regio Noordoost-Brabant aanzienlijk lager (64%) is.

Veranderingsbereidheid

Mensen worden voortdurend geconfronteerd met grote en kleine veranderingen, soms schoksgewijs, soms geleidelijk. Dat vraagt van mensen aanpassingen in hun gedrag, in hun opvattingen et cetera. De vraag is of ze daartoe bereid zijn en vervolgens of ze dat ook kunnen. Eerder zagen we al dat de houding ten aanzien van veranderingen van invloed lijkt op de mate van veerkracht op het niveau van het individu.

We hebben Brabanders gevraagd naar hun veranderingsbereidheid door ze een drietal stellingen voor te leggen. Hoe hoger Brabanders scoren op de schaal van veranderingsbereidheid (5 puntschaal), hoe meer veranderingsbereid zij zijn. Brabanders scoren op dit vlak gemiddeld een 3,1. Hierin zijn nauwelijks verschillen tussen de regio's.

Digitale vaardigheden

Door alle technologische ontwikkelingen en de toename van digitaal verkeer, niet alleen in sociaal opzicht maar ook om te kunnen communiceren met instanties, is het hebben van digitale vaardigheden in toenemende mate van belang. Om inzicht te krijgen in de digitale vaardigheden van de Brabanders hebben we ze gevraagd aan te geven welke digitale middelen ze gebruiken voor informatieverwerking en sociaal contact en hoe vaak. Als het gaat om online informatieverwerking dan zien we dat Brabanders gemiddeld dagelijks/wekelijks 2,2 van de zes bevroegde items, zoals informatie opzoeken, online shoppen of internetbankieren, gebruiken. Als je kijkt naar het gebruik van digitale middelen voor sociaal contact dan zien we dat Brabanders dagelijks/wekelijks actief 2,8 van de zes items, zoals email of Whatsapp, gebruiken.

Actieradius

De mate waarin mensen zich kunnen verplaatsen is een andere belangrijke persoonlijke hulpbron, met name omdat daarvoor andere hulpbronnen eerder binnen bereik kunnen komen. De Brabander heeft een gemiddelde mobiliteitsscore van 2,9, die we hebben gemeten door te vragen naar de intensiteit van het gebruik van auto, fiets, trein en bus (van nooit tot dagelijks). De mobiliteitsscore van veerkrachtigen is hoger dan die van niet-veerkrachtigen: ze verplaatsen zich vaker per auto, fiets, trein of bus. In Brabant blijkt 0,8% zich nooit te verplaatsen via de bovengenoemde vervoersmiddelen. Dit percentage ligt iets hoger in West-Brabant. Het percentage niet-verplaatsers is hoger onder niet-veerkrachtigen dan onder veerkrachtigen. Kortom: veerkrachtigen zijn, zo laten de onderzoeksresultaten zien, mobieler dan niet-veerkrachtigen.

Ervaren geluk

Onderzoek laat zien dat er een relatie is tussen (ervaren) geluk en sociaal kapitaal: een hoge score op meedoen in de samenleving en vertrouwen hangt samen met een hogere mate van ervaren geluk (Schmeets en Gielen 2015: 2). We nemen ervaren geluk daarom mee in de persoonlijke hulpbronnen. Ruim 9 van de 10 Brabanders voelen zich (heel) gelukkig (92%). Dit percentage ligt iets lager in Zuidoost-Brabant (90%)⁶.

Ervaren gezondheid

Bijna driekwart van de Brabanders typeert zijn of haar eigen gezondheid als (zeer) goed. Dit percentage is (significant) lager voor niet- en deels-veerkrachtigen en hoger voor mensen die veerkrachtig zijn. Daarnaast geldt voor 7%

van de Brabanders dat ze zich in de 6 maanden voorafgaande aan de bevraging vanwege gezondheidsproblemen beperkt hebben gevoeld in de dagelijkse activiteiten.

Positieve en negatieve gebeurtenissen en persoonlijke situaties

Gebeurtenissen of situaties in een mensenleven kunnen invloed hebben op de mate van veerkracht. Positieve situaties kunnen veerkracht juist versterken, terwijl negatieve situaties juist zouden kunnen zorgen voor een lagere veerkracht.

We hebben Brabanders een negental mogelijke gebeurtenissen of situaties in een mensenleven voorgelegd die als overwegend positief kunnen worden geïnterpreteerd. 27% van de Brabanders heeft in de afgelopen 12 maanden tenminste één van de benoemde positieve situaties meegemaakt. Dit percentage ligt iets hoger in Midden-Brabant (29%). De meest voorkomende als positief te bestempelen gebeurtenissen of situaties in het leven van mensen in Brabant zijn een nieuwe baan (11%), het kopen van een huis (6%) en een verhuizing naar een ander stad/dorp (5%). De meeste voorkomende verandering, het krijgen van een nieuwe baan, komt nagenoeg evenveel voor bij veerkrachtigen als bij niet-veerkrachtigen.

Ook hebben we Brabanders een veertiental mogelijke negatieve gebeurtenissen of situaties voorgelegd. Hieruit blijkt dat gemiddeld 46% van de Brabanders in de afgelopen 12 maanden tenminste één negatieve situatie heeft meegemaakt. Dat is veel hoger dan het aandeel Brabanders dat tenminste één positieve gebeurtenis heeft meegemaakt. De meest

⁶ De Brabantse cijfers komen overigens overeen met het landelijke gemiddelde (Schmeets en Gielen 2015).

voorkomende negatieve gebeurtenissen/situaties hebben betrekking op het verlies van een dierbare (16%) en eenzaam zijn (13%). Ook moeite hebben met financieel rondkomen en erg ongelukkig zijn geweest worden veelvuldig genoemd (beide 12%). Overigens zijn sommige situaties min of meer inherent aan de menselijke levensloop, zoals het verlies van een dierbare.

Het percentage dat tenminste één negatieve situatie heeft meegemaakt ligt iets lager in Midden-Brabant (43%). In Midden-Brabant maakt men gemiddeld dus vaker de benoemde positieve situaties mee en minder vaak negatieve situaties.

Als we de negatieve gebeurtenissen relateren aan veerkracht, blijkt dat veerkrachtige Brabanders aangeven veel minder vaak eenzaam geweest te zijn (3%) dan niet-veerkrachtige Brabanders (50%). Ook valt op dat niet-veerkrachtigen (28%) veel vaker de afgelopen 12 maanden moeite hebben gehad om financieel rond te komen dan veerkrachtigen (6%). Daarnaast heeft deze groep fors vaker dan veerkrachtigen ernstige gezondheidsproblemen ervaren (23% tegenover 7%).

3 Sociale hulpbronnen

De tweede set hulpbronnen die mensen kunnen helpen in het omgaan met veranderingen heeft te maken met hun contacten met andere mensen. We hebben dit onderzocht door Brabanders te bevragen over de

manieren waarop zij participeren in de samenleving (meedoen, meedenken en zelf doen; Den Hartog e.a., 2014), hoe vaak ze hun sociale contacten (familie, vrienden, burens, kennissen) zien en hoe vaak ze digitaal contact hebben. Daarnaast hebben we gevraagd naar het contact met zorgverleners (mantelzorgers en hulpverleners). Net als bij de persoonlijke hulpbronnen relateren we de antwoorden aan de mate van veerkracht.

Maatschappelijke participatie (meedoen)

Ruim twee derde van de Brabanders (68%) is lid van een vereniging: 59% is lid van een gezelligheids- en/of culturele vereniging (waaronder ook sportvereniging; zie bijlage 2 voor de indicatorenlijst) en 31% is lid van een maatschappelijk geëngageerde vereniging (zie tabel 3). In Noordoost-Brabant wordt het meest geparticipeerd in het verenigingsleven. Binnen de regio's zijn er behoorlijke verschillen. Zo is men in Helmond minder vaak lid van een vereniging (59%) dan in Zuidoost-Brabant (69%).

Hulp aan anderen en vrijwilligerswerk

In totaal verleent 27% van de Brabanders wekelijks mantelzorg en nog eens 27% burenhulp (zie eerste rij van tabel 4). Ruim een derde (36%) van de Brabanders doet wekelijks aan vrijwilligerswerk⁷ (zie eerste rij van tabel 4). In Breda wordt er in vergelijking met West-Brabant relatief weinig vrijwilligerswerk gedaan (28% respectievelijk 40%). Mantelzorgers verlenen gemiddeld 8 uur mantelzorg per week (zie tabel 4). Brabanders die hun burens helpen doen dit gemiddeld 2 uur per week. Vrijwilligerswerk kost de Brabander gemiddeld

⁷ In het onderzoek naar scheidslijnen in de Brabantse samenleving (Agterbosch en Vinckx 2017) blijkt een hoger percentage vrijwilligerswerk. Dit wordt verklaard door de meetmethode (in dit onderzoek is gevraagd naar wekelijks als frequentie, in het onderzoek naar scheidslijnen is gevraagd naar de afgelopen 12 maanden).

Tabel 3 Bent u lid van een maatschappelijke organisatie/vereniging?

%	Gezelligheid/ culturele vereniging	Maatschappelijk geëngageerd	Geen lid
West-Brabant	55	30	33
Midden-Brabant	57	29	33
Noordoost-Brabant	62	33	29
Zuidoost-Brabant	59	31	31
Brabant	59	31	32

Tabel 4 Hoeveel uur besteedt u gemiddeld per week aan...*

	Mantelzorg (27%)	Hulp aan buren (27%)	Vrijwilligerswerk (36%)
West-Brabant	9	2	6
Midden-Brabant	8	2	5
Noordoost-Brabant	8	2	6
Zuidoost-Brabant	8	2	6
Brabant	8	2	6

* Resultaten alleen weergegeven voor aantal uur ►0.

5,6 uur per week.

Meedoen en veerkracht

Als we maatschappelijke participatie relateren aan veerkracht dan zien we, en dat is opvallend, dat niet-veerkrachtigen (12%) veel vaker mantelzorg verlenen dan veerkrachtigen (7%). Het aantal uren dat Brabanders burenhulp of vrijwilligerswerk verrichten verschilt nauwelijks naar veerkracht.

Beleidsparticipatie (meedenken) en maatschappelijk initiatief (zelf doen)

Ongeveer een derde van de Brabanders (30%) heeft in het afgelopen jaar zijn of haar mening kenbaar gemaakt aan de gemeente over een bepaald onderwerp (bijvoorbeeld door het invullen van een vragenlijst, het bezoeken van

een bewonersavond of door een inspraak-procedure) (zie tabel 5). In Noordoost-Brabant werd dit bovengemiddeld vaak gedaan (34%), in Midden-Brabant wat minder vaak (27%).

Tegelijkertijd heeft een vijfde van de Brabanders (20%) zich de afgelopen 12 maanden ingezet voor de eigen leefomgeving (zie tabel 5). In Midden-Brabant is dit percentage het laagst (16%), in Noordoost-Brabant het hoogst (25%).

Sociaal netwerk

Brabanders is gevraagd om aan te geven hoe vaak ze familie, buren, goede vrienden en kennissen zien (op een schaal van 1 nooit tot 5 dagelijks). Gemiddeld genomen zien Brabanders deze sociale contacten maandelijks met een gemiddelde score van 3,3. West-Brabant scoort iets lager.

Tabel 5 Meedenken en zelf doen

%	Ja, mening kenbaar gemaakt bij gemeente	Ja, ingezet voor leefomgeving
West-Brabant	30	17
Midden-Brabant	27	16
Noordoost-Brabant	34	25
Zuidoost-Brabant	29	21
Brabant	30	20

Digitaal sociaal contact en veerkracht

Brabanders hebben gemiddeld genomen ook maandelijks digitaal contact met familie, vrienden, buren en kennissen. Deze score (3,2 op een schaal van 1 nooit tot 5 dagelijks) is gelijk voor alle COROP-regio's. Veerkrachtige Brabanders (3,4) hebben vaker digitale sociale contacten dan niet veerkrachtige Brabanders (2,6).

Contact met zorgverleners

In totaal heeft 5% van de Brabanders in de afgelopen 12 maanden mantelzorg ontvangen, gemiddeld 12 uur per week. Mantelzorgontvangers in Midden-Brabant ontvangen gemiddeld genomen minder uren (9 in plaats van 12) mantelzorg per week. We hebben ook gevraagd hoe vaak mensen contact hebben met hulpverleners. Bijna 2% van de Brabanders geeft aan dagelijks contact te hebben met een hulpverlener⁸. Voor ruim 6% is dat wekelijks en nog eens bijna 6% heeft maandelijks contact met een hulpverlener. Ruim 60% heeft nooit contact met een hulpverlener.

4 Omgevingshulpbronnen

Naast persoonlijke en sociale hulpbronnen maken mensen gebruik van hulpbronnen in hun direct leefomgeving. In de Monitor Sociale Veerkracht 2018 onderscheiden we vier typen omgevingshulpbronnen; te weten cohesie in de buurt, voorzieningen, mobiliteit en welvaart en welzijn. Cohesie in de buurt is gemeten via de vragenlijst, de andere drie indicatoren zijn gebaseerd op secundaire databestanden (zie bijlage indicatorenlijst voor toelichting).

Cohesie in de buurt

Buurtcohesie is belangrijk voor de sociale veerkracht van de inwoners. In buurten met een sterke sociale cohesie staan de mensen dichter bij elkaar, wat het sociaal kapitaal van de buurtbewoners versterkt (Paenen 2016).

Bijna driekwart (72%) van de Brabanders geeft aan dat mensen in de wijk waar ze wonen op een prettige manier met elkaar omgaan (zie Tabel 6). Ruim driekwart geeft aan dat volgens hen buurtbewoners elkaar kennen. Met andere

⁸ In het Tabellenboek presenteren we de frequentie van het contact. Dat betekent bijvoorbeeld dat Brabanders gemiddeld een frequentie van 1,6 (1 nooit tot 5 dagelijks) contact hebben met een hulpverlener. In vergelijking, de gemiddelde score voor sociale contacten (buren, kennissen, vrienden en familie) is 3,3.

woorden bijna een kwart (24%) geeft aan dat buurtbewoners elkaar nauwelijks kennen. Bijna twee derde geeft aan dat volgens hen buurtbewoners willen deelnemen aan buurtactiviteiten, ruim een derde (35%) dus niet.

Over het algemeen geeft het merendeel van de Brabantse bewoners dus aan de buurtgenoten te kennen, en dat de onderlinge omgang op een prettige manier verloopt. Tegelijkertijd geeft 44% van de Brabanders aan dat buurtbewoners altijd voor elkaar klaar staan. Elkaar kennen betekent dus niet automatisch dat mensen elkaar ook helpen wanneer dat nodig is. Het percentage Brabanders dat aangeeft dat buurtbewoners altijd voor elkaar klaar staan is opvallend hoger in Noord-oost-Brabant (50%) en lager in West-Brabant (39%).

Op basis van de stellingen is ook een gemiddelde score voor buurtcohesie in de Brabantse COROP-regio's berekend. Deze totaalscores ontlopen elkaar niet veel, met een gemiddelde

van 3,3 (op een schaal van 1 tot 5). Deze score is iets hoger voor buurten in Noordoost-Brabant (gemiddeld 3,4).

Voorzieningen

De nabijheid van voorzieningen in de directe leefomgeving (voorzieningenniveau) geeft aan of een wijk- of buurtbewoner makkelijk toegang heeft tot een voorziening of niet. Is er een huisartsenpraktijk op een acceptabele afstand? In hoeverre zijn scholen of sportfaciliteiten goed te bereiken? De voorzieningen in de omgeving vervullen tevens de functie van ontmoetingsplaats. Een hoger aanbod aan ontmoetingsplaatsen vergroot de kans dat buurtbewoners elkaar kunnen treffen en kan daarmee de cohesie versterken of het sociaal kapitaal op andere manieren versterken. Dit komt ten goede aan de sociale veerkracht van de burger.

Het voorzieningenniveau in Brabant staat weergegeven in tabel 7. De weergegeven

Tabel 6 De mate van cohesie in de buurt

% (helemaal) eens	West-Brabant	Midden-Brabant	Noordoost-Brabant	Zuidoost-Brabant	Brabant
Mijn buurtbewoners staan altijd voor elkaar klaar	39	45	50	43	44
Mensen kennen elkaar in deze buurt nauwelijks	25	25	21	25	24
De mensen in deze buurt gaan op een prettige manier met elkaar om'	68	72	75	72	72
Er zijn weinig mensen in de buurt die aan buurtactiviteiten willen deelnemen	35	33	30	33	32
Cohesie in de buurt score*	3,3	3,3	3,4	3,3	3,3

* De score (op basis van een 5 puntsschaal) is opgebouwd uit een gemiddelde score op de vier stellingen. Een hogere score wijst op meer cohesie in de buurt.

Tabel 7 Voorzieningenniveau

%	Noodzakelijke voorzieningen*	Relevante voorzieningen**	Niet noodzakelijke, extra voorzieningen***	Totaal
West-Brabant	86	96	64	84
Midden-Brabant	85	93	64	82
Noordoost-Brabant	81	94	68	82
Zuidoost-Brabant	86	95	63	83
Brabant	84	94	65	83

* Huisartsenpraktijk | Apotheek | Cafés | Cafetaria's | Basisscholen | Bibliotheek | Winkels voor dagelijkse levensmiddelen
 ** Fysiotherapeut | Restaurant | Ziekenhuis | Grote supermarkt | Kinderdagverblijf | Buitenschoolse opvang | Zwembad | Middelbare school
 *** Attractie | Bioscoop | Kunstijsbaan | Museum | Podiumkunsten | Sauna

scores zijn percentages die staan voor de mate waarin de voorzieningen bereikbaar zijn voor de burger. Hoe korter de afstand naar een voorziening, des te hoger de score is.

Het voorzieningenniveau in Brabant is gelijk aan het Nederlands gemiddelde⁹. In Brabant is een groot aanbod aan noodzakelijke voorzieningen, zoals de huisarts, basisschool of de winkel voor dagelijkse levensmiddelen. West-Brabant en Zuidoost-Brabant scoren net iets hoger dan gemiddeld op deze voorzieningen, Noordoost-Brabant zit net onder het gemiddelde. Over het algemeen zijn er weinig verschillen tussen de vier gebieden in Brabant. De verschillen op gemeenteniveau zijn groter. De stedelijke gebieden laten een hoger voorzieningenniveau zien (schaalvoordelen) dan de dorpen (zie voor details het Tabellenboek).

Mobiliteit

Een andere manier om naar de toegang tot de hulpbronnen uit de omgeving te kijken is door te kijken naar het verplaatsingsgedrag van

mensen. Hoe ver moeten mensen gemiddeld reizen om naar school te gaan, of naar hun sport- of cultuurvereniging? Het verplaatsingsgedrag zegt iets over het aanbod aan voorzieningen en daarmee indirect ook iets over de beschikbaarheid van ontmoetingsplaatsen in de directe omgeving van de Brabander. Zoals eerder aangegeven versterkt een groter aanbod aan voorzieningen in de omgeving de sociale veerkracht van de inwoners.

Gemiddeld leggen de Brabanders ruim 30 kilometer per persoon per dag af voor verschillende motieven (zoals werk, school, winkelen, recreatie/sport, visite; zie tabel 8). Inwoners van West-Brabant leggen per dag de kleinste afstand af, de inwoners van Noordoost-Brabant reizen gemiddeld de meeste kilometers. De grootste afstand wordt afgelegd door woon-werkpendelaars; gemiddeld leggen de Brabanders 10,5 kilometer af voor hun werk per dag. In Zuidoost-Brabant wordt het minst gereisd voor werk.

⁹ Bron: <http://statline.cbs.nl/Statweb/selection/?DM=SLNL&PA=80305NED&VW=T>

Tabel 8 Mobiliteit

Kilometers per persoon per dag	Werk	School	Winkelen	Recreatie/sport	Visite	Overig	Totaal aantal km p.p.p.d.
West-Brabant	10.3	2.1	2.4	6.4	5.3	3.1	29
Midden-Brabant	10.3	2.6	3.1	7.1	5.1	3.0	31
Noordoost-Brabant	11.5	1.8	2.9	7.8	4.7	2.7	31
Zuidoost-Brabant	9.9	1.8	2.9	7.1	5.7	2.6	30
Brabant	10.5	2.0	2.8	7.2	5.2	2.8	30

Tabel 9 Welvaart en welzijn (MDI)

Score (0-100)	Inkomen	Werk	Gezondheid	Opleiding	Huisvesting	Veiligheid	Woonomgeving	Totaal MDI
West-Brabant	39	27	88	74	38	48	44	49
Midden-Brabant	34	22	83	71	33	42	42	44
Noordoost-Brabant	34	22	84	67	31	40	37	43
Zuidoost-Brabant	33	24	85	66	29	45	36	44
Brabant	35	24	85	69	32	43	39	45

Welvaart en welzijn (MDI)

Binnen de leefomgeving van de Brabantse burger speelt ook de welvaart en het welzijn een rol. Relatieve verschillen in welvaart en welzijn zijn indicatief voor verschillen in ontwikkelingsmogelijkheden van individuele burgers en gemeenschappen.

Om die verschillen inzichtelijk te maken we gebruik van de zogeheten Multiple Deprivation Index (MDI; McLennan 2011). De index is samengesteld uit indicatoren voor materiële en sociale achterstand. De MDI brengt ruimtelijke verschillen in inkomen, werk, gezondheid, opleiding, huisvesting, veiligheid en woon-

omgeving in kaart. Op basis van deze zeven bouwstenen, die ieder voor zich aan de hand van een aantal indicatoren in kaart worden gebracht, wordt een index samengesteld die deze achterstanden allemaal optelt tot een maat voor achterstanden. Scores lopen van nul tot honderd, waarbij een hogere score betekent dat er meer achterstanden zijn.

Als het gaat om de verschillende onderdelen van de MDI zijn er, zoals tabel 9 laat zien, aanzienlijke regionale verschillen. Duidelijk is dat de regio West-Brabant over de hele linie meer achterstanden laat zien dan de andere regio's in Brabant. Noordoost-Brabant doet het

over het algemeen net iets beter. Dit geldt in het bijzonder voor achterstanden op het gebied van veiligheid en werk. Deze zijn hier kleiner dan in de rest van Brabant. Voor verschillen binnen de regio's verwijzen we naar het tabellenboek.

Veerkrachtigen wonen vaker in een omgeving waar het totaal aantal achterstanden lager is (MDI 46,9). We zien ook dat op de plekken waar gemiddeld veel achterstanden zijn, significant meer mensen niet veerkrachtig zijn (MDI 47,8).

Resumé: Veerkracht in Noord-Brabant

Uit de foto die we hebben gemaakt van de veerkracht van Brabanders zien we dat 57% van de Brabanders veerkrachtig is en dat 31% van de Brabanders te typeren is als deels veerkrachtig. 12% van de Brabanders is niet veerkrachtig te noemen. Het gaat hier steeds om de regio die mensen zelf ervaren op hun eigen leven (zelf- en samenredzaamheid). Tussen de COROP-regio's zien we weinig verschillen, al laat Noordoost-Brabant iets betere scores zien. Als we de mate van veerkracht op stedelijkheid vergelijken dan zien we dat de grote Brabantse gemeenten Breda (61%) en Den Bosch (62%) bovengemiddeld hoog scoren op het aandeel veerkrachtigen. Tegelijkertijd zien we dat Helmond (50%) ver beneden het Brabantse gemiddelde scoort en tegelijkertijd van alle B5 steden het hoogste aandeel niet-veerkrachtigen (16%) heeft. Voor de grote steden valt ook het relatief hoge aandeel niet-veerkrachtigen (14%) in de gemeente Eindhoven op.

Het hoogste aandeel veerkrachtigen van de middelgrote gemeenten is te vinden in de

gemeente Meierijstad. Daar is maar liefst 65% te typeren als veerkrachtig. Ook Oss (60%) en Waalwijk (59%) hebben van de middelgrote gemeenten relatief veel veerkrachtigen. Opvallend voor Waalwijk is dat zij van alle middelgrote gemeenten ook het hoogste aandeel niet-veerkrachtigen heeft, namelijk 15%. Datzelfde cijfer geldt ook voor Oosterhout, dat het laagste aandeel veerkrachtigen (52%) van de zeven middelgrote gemeenten heeft.

Voor de kleine gemeenten in Brabant geldt dat West-Brabant-West en West-Brabant-Oost van de vijf regio's samengenomen kleine gemeenten de laagste score op veerkracht hebben; zij scoren beneden het Brabantse gemiddelde en ook beneden het gemiddelde van de COROP-regio West-Brabant. Breda trekt daar het gemiddelde omhoog.

Kenmerken van de veerkrachtige Brabander

Op basis van een analyse van verbanden tussen veerkracht en de indicatoren uit de drie typen hulpbronnen een beeld kan een beeld van de veerkrachtige Brabander worden geschetst. De veerkrachtige Brabander is:

- vaker hoogopgeleid, heeft een hoger inkomen en leeft vaker in een gezinssituatie;
- is vaker gelukkig, heeft recent minder negatieve levens gebeurtenissen meegemaakt, is meer veranderingsbereid en ziet vaker familie, vrienden, burens en kennissen;
- is bovendien mobieler.

Over niet-veerkrachtige Brabanders leren we uit deze analyses dat zij niet alleen lager scoren op de bovengenoemde indicatoren, maar ook dat zij de afgelopen 12 maanden veel vaker dan veerkrachtige Brabanders eenzaam waren, moeite hadden om

financieel rond te komen en ernstige gezondheidsproblemen hebben ervaren. Bovendien verwachten niet veerkrachtige Brabanders minder vaak dan veerkrachtigen dat ze gezamenlijk met andere buurtbewoners vraagstukken in de buurt kunnen oppakken. ▲

3. Vergelijking

met de monitor

sociale veerkracht

2016

Inmiddels zit er zo'n twee jaar tussen publicatie van de eerste versie van de monitor in 2016 (Blanken e.a. 2016) en deze versie. Dat roept direct de vraag op of er trends/veranderingen waarneembaar zijn. Hieronder gaan we daar dieper op in. Het is echter belangrijk te beseffen dat een 1 op 1 vergelijking niet goed mogelijk is.

Er is aanvullende data verzameld, die we eerst niet hadden, definiëringen zijn soms aangepast en er zijn meer indicatoren gebruikt.

Een vergelijking met 2016 was niet de belangrijkste insteek. Er waren twee belangrijke doelen. In de eerste plaats het verzamelen van aanvullende data, met name ten aanzien van zelf-, samen- en community redzaamheid en ten aanzien van persoonlijke hulpbronnen. Een tweede belangrijk doel van de huidige monitor is inzicht krijgen in die hulpbronnen die er het meeste toe doen – oftewel de grootste invloed hebben op sociale veerkracht.

Niettemin is een vergelijking op een aantal punten wel interessant. In ieder geval valt op dat de overeenkomsten tussen de vorige meting en de huidige groter zijn dan de verschillen. De belangrijkste conclusies staan nog steeds overeind: er is ruim sprake van veerkracht in de Brabantse samenleving ('overall' is het beeld positief) en er zijn verschillen. Hieronder gaan we op een aantal van die verschillen dieper in ten aanzien van Brabanders en plekken in Brabant.

Mensen

In de huidige monitor is naast een onderscheid tussen niet- en wel-veerkrachtigen een derde groep onderscheiden: 'deels-veerkrachtigen'. Gezien alle literatuur en eigen ervaringen (bijvoorbeeld in veer Δ krachtdialogen) is een dichotoom onderscheid te beperkt. Een relatief grote groep mensen is aan te merken als zelfredzaam, maar kwetsbaar als het bijvoorbeeld gaat om samenredzaamheid. In de huidige monitor hebben we daarom ervoor gekozen om mensen die gemiddeld hoger dan 3,6 scoren op zelf- en samenredzaamheid (op een schaal van 1-5), te omschrijven als veerkrachtig. Mensen die lager scoren dan 3, beschouwen we als niet veerkrachtig. Daarmee ontstaat een tussengroep van 'deels-veerkrachtigen'.

In 2016 hadden we niet de mogelijkheid op basis van de data tot een betere indeling te komen en een preciezer vergelijking is niet mogelijk. Niettemin komt het beeld van toen overeen met nu. Nu (data 2017) is 57% van de Brabanders veerkrachtig, 31% deels en 12% niet. Deze laatste groep is het meest kwetsbaar. In 2016 (data 2015) gaf 70% aan zelfredzaam/vooruitstrevend te zijn. Voor 20% gold dat die niet geneigd was bij problemen zijn/haar netwerk in te schakelen. 10% was aan te duiden als kwetsbaar.

Als we een slag dieper gaan en kijken naar wat veerkracht vooral bepaalt (zie ook het volgende hoofdstuk), komt het beeld op vrijwel alle hulpbronnen in grote lijnen overeen. De veerkrachtige Brabander is vaker hoogopgeleid, heeft een hoger inkomen en leeft vaker in een gezinssituatie (is niet alleenstaand). De veerkrachtige Brabander is vaker gelukkig, heeft recent minder negatieve gebeurtenissen meegemaakt, is meer veranderingsbereid en heeft meer sociale contacten.

Niet-veerkrachtige (in 2016: kwetsbare) Brabanders scoren lager op deze indicatoren, maar kennen ook andere problemen. Zo hebben zij te maken met eenzaamheid, problemen met werk en inkomen, gezondheidsklachten en laaggeletterdheid/digibetisme.

Plekken

In 2016 bleef op een aantal terreinen (vertrouwen, participatie, achterstandsproblematiek) West-Brabant iets achter op de andere regio's, terwijl Noordoost-Brabant zich positief onderscheidde, bijvoorbeeld als het gaat om inzet voor de leefomgeving en thema's als veiligheid en werk. Dat is nu ook het geval: Noordoost-Brabant scoort iets veerkrachtiger.

Ook nu zijn de verschillen binnen de regio's echter groter dan tussen de regio's en die worden ook duidelijker. Zo zijn het in West-Brabant vooral de kleinere gemeenten die relatief laag scoren op veerkracht.

Als we kijken naar de steden geldt dat Breda (61%) en Den Bosch (62%) bovengemiddeld hoog scoren op het aandeel veerkrachtigen. Helmond (50%) scoort daarop ver beneden het Brabantse gemiddelde en scoort tegelijkertijd hoog op het aandeel niet-veerkrachtigen (16%).

Dit beeld komt overeen met de vergelijking die gemaakt kan worden op verschillende hulpbronnen. Een mooi voorbeeld geldt voor de meervoudige achterstandsindex (MDI). De meervoudige achterstandsindex is dit onderzoek iets anders berekend waardoor een vergelijking in de tijd niet goed mogelijk is. Maar als we ons focussen op de onderlinge (relatieve) verschillen dan blijkt dat de top 10 gemeenten met de meeste achterstanden vrijwel ongewijzigd is gebleven (zie figuur 6). ▲

Figuur 6 top 10 gemeenten met achterstanden in Noord-Brabant

MDI Top 10 gemeenten met de meeste achterstanden

	Stad	Meervoudige achterstandscore
1	Eindhoven	68,6
2	Tilburg	67,1
3	Helmond	67,0
4	Bergen op Zoom	60,8
5	Breda	59,8
6	Den Bosch	59,0
7	Roosendaal	58,3
8	Oosterhout	52,1
9	Oss	51,7
10	Geldrop-Mierlo	51,1

werk

inkomen

gezondheid

opleiding

huisvesting

veiligheid

woonomgeving

Gebaseerd op nieuwe berekening MDI: Multiple Deprivation Index. Deze index meet achterstanden op 7 thema's. Hoe hoger de score hoe meer achterstand.

4. Sociale

Veerkracht :

wat doet er toe?

Zoals eerder aangegeven heeft deze studie primair als doel meer zicht te krijgen op wat de belangrijkste factoren zijn in de ontwikkeling van sociale veerkracht. Sociale veerkracht is 'het samenspel van verschillende hulpbronnen en het vermogen van mensen en gemeenschappen zelf', maar wat doet er nu het meeste toe?

We kijken daarvoor eerst naar samenhang. Welke bronnen hangen statistisch gezien het meeste samen met veerkracht? Met een lineaire regressieanalyse hebben we vervolgens onderzocht of we sociale veerkracht kunnen voorspellen op basis van specifieke hulpbronnen: wat heeft de meeste invloed op de ontwikkeling van veerkracht? Ten slotte hebben we gekeken naar uitwisselbaarheid van hulpbronnen en naar hun onderlinge relaties. Gezien het doel van het onderzoek is het onvermijdelijk dat in de beschrijving af en toe statistische termen worden gebruikt. Voor diegenen die geïnteresseerd zijn in een uitgebreidere verantwoording verwijzen we naar de uitgebreidere onderzoek verantwoording MSV 2018.

Samenhang tussen hulpbronnen en veerkracht
Figuur 7 laat zien dat een flink aantal indicatoren significant samenhangen met veerkracht. We hebben een top 10 van sterkste effecten samengesteld, maar laten ook de andere relevante indicatoren zien. Er is een duidelijke top drie:

- 1 geluk** (correlatie met veerkracht $p = 0,48$ ¹⁰),
- 2 het aantal negatieve persoonlijke situaties** van het afgelopen jaar (levens gebeurtenissen – $p = 0,43$) en
- 3 sociaal contact** ($p = 0,42$).

Deze top drie wordt gevolgd door verandereingsbereidheid, cohesie in de buurt, gezondheid, digitaal contact, vertrouwen (totaal en sociaal) en lokale binding (correlaties tussen $p = 0,24$ en $0,39$).

NB: Zoals in hoofdstuk 2 is aangegeven: sommige categorieën zijn natuurlijk breed. Zo gaat het bij negatieve levens gebeurtenissen om sterk uiteenlopende negatieve gebeurte-

nissen die mensen in een jaar hebben kunnen meemaken, zoals het verlies van werk tot en met gevoelens van eenzaamheid of het slachtoffer zijn van geweld. In de vergelijking die hier is gemaakt is gewerkt met de optelsom van deze gebeurtenissen in relatie tot veerkracht. Uiteraard is een verdere uitsplitsing mogelijk.

Belangrijke constatering is dat het vooral persoonlijke hulpbronnen zijn die sterk samenhangen met sociale veerkracht, op de voet gevolgd door sociale hulpbronnen. De vraag in hoeverre en hoe hierop gestuurd kan worden laten we hier nog even buiten beschouwing. Bij sommige hulpbronnen (zoals het ontwikkelen van digitale contacten) lijkt dat in ieder geval makkelijker dan bij andere (zoals geluk). Hier constateren we slechts dat mensen die aangeven 'alles bijeengenomen' gelukkig (heel gelukkig of tamelijk) te zijn, ook aangeven veerkrachtiger te zijn. Als je recent meer negatieve gebeurtenissen hebt meegemaakt, dan beïnvloedt dat de veerkracht negatief. En contacten met familie, buurtgenoten, goede vrienden en kennissen hangen juist weer sterk positief samen met veerkracht.

Een stap dieper...

Samenhang zegt statistisch nog weinig over het eigen effect van een hulpbron op veerkracht. Zo zijn gelukkige mensen gemiddeld genomen veerkrachtiger, maar wellicht komt dat omdat gelukkigere mensen ook hoger opgeleid zijn. We hebben daarom een lineaire regressieanalyse uitgevoerd om te bepalen of veerkracht voorspeld kan worden op basis van specifieke hulpbronnen. Of een combinatie daarvan. Voor inzicht in de statistische analyses verwijzen we graag naar de uitgebreidere

¹⁰ Pearson correlatie op basis van gestandaardiseerde Z-scores.

Figuur 7 Top 10 hulpbronnen die het meest samenhangen met veerkracht

¹¹ Door modelmatig te controleren voor achtergrondvariabelen in een lineaire regressieanalyse kan het zuivere effect van een groep variabelen op veerkracht worden bekeken. Oftewel: wat is de invloed van hulpbron X op veerkracht, onafhankelijk van de invloed van de achtergrondvariabelen.

onderzoek verantwoording MSV 2018. Hier beperken we ons tot de belangrijkste stappen.

Allereerst hebben we gekeken naar directe effecten van hulpbronnen op veerkracht ¹¹. Te beginnen met een aantal **controlevariabelen** (model 0 in de analyse). Opleidingsniveau en bruto jaarinkomen blijken positieve significante effecten te hebben op sociale veerkracht. Naarmate men hoger opgeleid is en een hoger bruto jaarinkomen heeft, is men veerkrachtiger. Ook leeftijd en gezinssituatie hebben een effect. Alleenstaanden onder de 35 jaar en gezinnen met kinderen waar de huisman/vrouw jonger is dan 35 jaar ('jonge gezinnen') zijn significant minder veerkrachtig. Ook de regio heeft invloed: mensen in Noord-oost-Brabant bijvoorbeeld ervaren meer veerkracht dan mensen die wonen in West-Brabant.

Voor de **persoonlijke hulpbronnen** (model 1) geldt dat zowel maatschappelijk als sociaal vertrouwen significant samenhangen met een hogere mate van veerkracht. Voor politiek vertrouwen vinden we geen effect. Ook zien we dat de effecten van identiteit (binding met de wijk, woonplaats en provincie), veranderingsbereidheid, online vaardigheden, mobiliteit, gezondheid en geluk significant positief zijn, wat betekent dat zij allen veerkracht versterken. Tot slot zien we dat de effecten van het aantal positieve en negatieve levens gebeurtenissen dat men in het afgelopen jaar heeft meegemaakt beide significant zijn. Dit betekent dat hoe meer positieve levens gebeurtenissen men heeft meegemaakt, hoe veerkrachtiger men is en dat hoe meer negatieve levens gebeurtenissen men heeft meege-

maakt, hoe minder veerkrachtig men is. Overigens is een aantal levens gebeurtenissen inherent aan de menselijke levensloop (zoals het verlies van een dierbare).

Wat betreft **sociale hulpbronnen** (model 2) leren we ten eerste dat zowel het verlenen van- als het ontvangen van mantelzorg een negatief significant effect heeft. Niet alleen mantelzorgontvangers – ook mantelzorgers zijn minder veerkrachtig ¹². Meedoen aan de samenleving in de vorm van lidmaatschap van een vereniging, inzet voor de leefomgeving en sociaal en digitaal contact, werkt positief (versterkt veerkracht significant).

Zoals eerder aangegeven blijken **omgevings-hulpbronnen** (model 3) minder sterk direct samen te hangen met sociale veerkracht dan andere bronnen. Grote uitzondering op de regel is cohesie in de buurt, wat zeer sterk en significant positief effect heeft op sociale veerkracht. Het voorzieningenniveau en community redzaamheid hebben een weliswaar kleiner, maar wel significant positief effect op sociale veerkracht. Ook deze indicatoren versterken veerkracht.

Het effect van de hulpbronnen gezamenlijk op veerkracht is groot. Kort door de bocht kunnen we stellen dat de onderzochte hulpbronnen in belangrijke mate veerkracht kunnen voorstellen. Meer precies: als we kijken hoeveel variantie in veerkracht verklaard kan worden op basis van de (controle variabelen en) drie typen hulpbronnen gezamenlijk is dat zeer substantieel, namelijk 54% ¹³ (proportie verklaarde variantie).

¹² Mantelzorg geven trekt een behoorlijke wissel op de eigen veerkracht. Eerder onderzoek in het kader van Mind the Gap, maakte bovendien duidelijk dat mantelzorg meer plaatsvindt in groepen van lager opgeleiden (Agterbosch en Vinckx, 2017).

¹³ De variantie bestaat feitelijk uit drie delen: het deel dat door het onderzoek verklaard wordt, een deel dat nog niet verklaard is omdat mogelijk nog andere factoren een rol spelen en een deel dat onverklaarbaar is. Dat laatste deel bestaat uit 'random' gedrag, zoals ontstaan door toeval, pech of specifieke omstandigheden. Percentages tussen de 20 en 30% zijn in dit type onderzoek gebruikelijk.

Onderlinge effecten

Behalve directe effecten hebben we ook gekeken naar interacties. Zijn hulpbronnen bijvoorbeeld uitwisselbaar? Wordt een effect van een persoonlijke hulpbron verklaard door toevoeging van een sociale hulpbron (intermediatie)? Een van de vragen die we ons stelden was of het (positieve) effect van vertrouwen op veerkracht komt door het hebben van digitale contacten. Hebben mensen die meer vertrouwen hebben in bijvoorbeeld instanties, ook meer digitale contacten en daardoor een hogere veerkracht? Dat bleek overigens niet het geval. Beide afzonderlijk hebben een positief effect, maar beïnvloeden elkaar niet. Ook hebben we gekeken of het effect van een sociale hulpbron minder van belang is naarmate er meer omgevingshulpbronnen aanwezig zijn (interactie).

We hebben dergelijke effecten getoetst langs veertien hypothesen. We hebben ervoor gekozen om de empirie (naast inzichten uit eerdere onderzoeken) leidend te laten zijn voor de te toetsen hypothesen (voor meer toelichting verwijzen we naar de uitgebreidere onderzoek verantwoording MSV 2018). Niet onze gedachten vooraf, maar wat feitelijk in de data naar voren kwam. Ook om het aantal potentiële hypothesen sterk te kunnen verkleinen. Verschillende hypothesen hebben we niet kunnen bevestigen (zie voor een overzicht de uitgebreidere onderzoek verantwoording MSV 2018).

Er wordt echter ook een aantal hypothesen wel bevestigd. Zo zien we bijvoorbeeld dat het effect van vertrouwen op veerkracht voor een substantieel deel (10,1%) gemedieerd wordt door sociaal contact (Hypothese 1). Dit betekent

ofwel dat vertrouwen voor een deel leidt tot meer sociaal contact waardoor men veerkrachtiger wordt, ofwel dat sociaal contact er voor een deel toe leidt dat men meer vertrouwen heeft en daarom veerkrachtiger is.

Ook zien we bevestigd dat:

- Het effect van binding met de wijk op veerkracht (deels) wordt verklaard door inzet voor de leefomgeving (Hypothese 5).
- Het effect van vertrouwen op veerkracht (deels) wordt verklaard door buurtcohesie (Hypothese 7).
- Het effect van sociaal contact op veerkracht (deels) wordt verklaard door buurtcohesie (Hypothese 8).
- Dat het effect van inzet voor de leefomgeving op veerkracht (deels) wordt verklaard door community redzaamheid (Hypothese 9).

Tot slot kunnen we ook nog twee hypothesen aangaande **interactie effecten** bevestigen.

Zo zien we dat:

- Het effect van negatieve levens gebeurtenissen op veerkracht zwakker is voor mensen met meer sociale contacten (Hypothese 10). Oftewel, hoe meer sociale contacten men heeft, hoe minder sterk het (nadelige) effect van negatieve levens gebeurtenissen op veerkracht.
- Het effect van digitaal contact op veerkracht zwakker is voor mensen die veel cohesie in de buurt ervaren (Hypothese 14). Vrij vertaald: hoe sterker de onderlinge banden in de buurt, hoe minder bepalend online contact wordt voor je eigen veerkracht. ▲

5. Conclusies en reflectie

Hieronder worden de belangrijkste conclusies nogmaals weergegeven. In de reflectie gaan we in op de mogelijke betekenis voor het programma Versterken Sociale Veerkracht.

Veerkracht in Noord-Brabant; de stand van zaken in 2018

Uit de foto die we maakten van de veerkracht van Brabanders zien we dat 57% van de Brabanders zichzelf als veerkrachtig ziet en dat 31% van de Brabanders te typeren is als deels veerkrachtig. 12% van de Brabanders is op basis van hun score op zelf- en samenredzaamheid niet veerkrachtig te noemen. Tussen de COROP-regio's zien we weinig verschillen, al laat Noordoost Brabant iets betere resultaten zien (meer veerkrachtigen).

Als we de mate van veerkracht naar stedelijkheid vergelijken dan zien we dat de grote Brabantse gemeenten (B5) Breda (61%) en Den Bosch (62%) bovengemiddeld hoog scoren op het aandeel veerkrachtigen. Daarnaast zien we dat Helmond (50%) ver beneden het Brabantse gemiddelde scoort en tegelijkertijd van alle B5 steden het hoogste aandeel niet-veerkrachtigen (16%) heeft. Voor de grote steden valt ook het aandeel niet-veerkrachtigen (14%) in de gemeente Eindhoven op.

Voor de middelgrote gemeenten geldt dat het hoogste aandeel veerkrachtigen te vinden is in de gemeente Meierijstad. Daar is maar liefst 65% te typeren als veerkrachtig. Ook Oss (60%) en Waalwijk (59%) hebben veel veerkrachtigen. Opvallend voor Waalwijk is dat zij van alle middelgrote gemeenten ook het hoogste aandeel niet-veerkrachtigen heeft, namelijk 15%. Datzelfde cijfer geldt ook voor Oosterhout, die het laagste aandeel veerkrachtigen (52%) van de zeven middelgrote gemeenten heeft. Voor de kleine gemeenten in Brabant kan geconstateerd worden dat West-Brabant-West en West-Brabant-Oost van de vijf regio's samen-

genomen kleine gemeenten het laagste score op veerkracht; zij scoren zowel beneden het Brabantse gemiddelde als ook beneden het gemiddelde van de totale COROP-regio West Brabant. In deze regio trekt Breda het gemiddelde op.

Naar verwachting zijn de verschillen binnen gemeenten overigens groter dan tussen gemeenten,, zoals we in het onderzoek Kwetsbaar Brabant zagen ¹⁴. Zo zagen we eerder nog duidelijke verschillen op bijvoorbeeld achterstandsproblematiek tussen de voormalige gemeenten Veghel, Schijndel en Sint-Oedenrode (2016). Inmiddels vormen deze drie gemeenten samen de gemeente Meierijstad, met relatief het grootste aantal veerkrachtigen van de middelgrote gemeenten. De verschillen tussen de oorspronkelijke gemeenten zijn naar verwachting niet verdwenen.

Kenmerken van de veerkrachtige Brabander

Op basis van een analyse van mogelijke verbanden tussen veerkracht en de indicatoren uit de drie typen hulpbronnen destilleren we een beeld van wie de veerkrachtige Brabander is. Zo zien we dat de veerkrachtige Brabander:

- vaker hoogopgeleid is, een hoger inkomen heeft en vaker in een gezinssituatie (met of zonder kinderen) leeft;
- vaker gelukkig is, recent minder negatieve levens gebeurtenissen heeft meegemaakt, meer veranderingsbereid is en vaker sociale contacten heeft (met familie, vrienden, burens en kennissen);
- mobieler is.

¹⁴ Kwetsbaar Brabant (Eugster et al. 2017): een samenwerkingsproject tussen de drie Brabantse GGD's, het RIVM en Tranzo/Tilburg University (verenigd in de Academische Werkplaats Publieke Gezondheid Brabant), Telos en PON, in opdracht van de provincie Noord-Brabant.

Over niet-veerkrachtige Brabanders leren we uit deze analyses dat zij niet alleen lager scoren op de bovengenoemde indicatoren, maar ook dat zij onder meer de afgelopen 12 maanden veel vaker dan veerkrachtige Brabanders eenzaam waren, moeite hadden om financieel rond te komen en ernstige gezondheidsproblemen ervoeren. Daarbij komt dat niet-veerkrachtige Brabanders minder vaak dan veerkrachtigen verwachten dat ze gezamenlijk met andere buurtbewoners problemen of kansen in de buurt kunnen oppakken.

Verklaringen

Uit de meer geavanceerde analyses kunnen we concluderen dat met name persoonlijke hulpbronnen sterk bepalend zijn voor sociale veerkracht, gevolgd door sociale hulpbronnen. Hulpbronnen uit de omgeving (met uitzondering van sociale cohesie in de buurt) hebben een veel minder groot direct effect. Bij de reflectie komen we daarop terug, in het bijzonder op het mogelijke indirecte effect van omgevings- en hulpbronnen.

De belangrijkste effecten op sociale veerkracht:

Persoonskenmerken:

Naarmate men hoger opgeleid is en een hoger bruto jaarinkomen heeft, is men veerkrachtiger. Alleenstaanden onder de 35 jaar en de gezinnen met huisman/-vrouw onder de 35 jaar zijn significant minder veerkrachtig dan anderen.

Persoonlijke hulpbronnen:

Vertrouwen, met name in elkaar en instituties, hangt significant samen met een hogere mate van veerkracht. Ook zien we dat de effecten

van identiteit, veranderingsbereidheid, online vaardigheden, actieradius, gezondheid en geluk significant positief zijn. Dit betekent dat zij allen veerkracht versterken. Ook blijkt uit de statistische analyse dat hoe meer positieve levens gebeurtenissen men de afgelopen 12 maanden heeft meegemaakt, hoe veerkrachtiger men is. Tegelijkertijd zien we dat hoe meer negatieve levens gebeurtenissen men heeft meegemaakt, hoe minder veerkrachtig men is.

Sociale hulpbronnen:

Mantelzorgers en mantelzorgontvangers blijken beide minder veerkrachtig. Meedoen aan de samenleving in de vorm van lidmaatschap van een vereniging, inzet voor de leefomgeving en sociaal en digitaal contact, versterkt de veerkracht.

Omgevingshulpbronnen:

Cohesie in de buurt versterkt sociale veerkracht. Het voorzieningenniveau heeft een weliswaar kleiner, maar significant positief effect op sociale veerkracht. De overige hulpbronnen uit de omgeving blijken volgens ons onderzoek niet of nauwelijks direct veerkracht te beïnvloeden.

Community redzaamheid:

Community redzaamheid heeft een klein significant positief effect op sociale veerkracht: als mensen denken samen met hun buurtbewoners maatschappelijke vragen te kunnen oppakken, voelen ze zichzelf veerkrachtiger.

Reflectie: mogelijkheden voor sturing

De monitor laat zien dat sociale veerkracht inderdaad een complex samenspel is tussen vermogens van mensen en gemeenschappen en (toegang tot) hulpbronnen. Simpele

benaderingen zijn er niet voor zowel het versterken van veerkracht als het benutten ervan. Tegelijkertijd: De monitor geeft de stand van zaken weer anno 2018, maar geeft ook aanknopingspunten voor sturing.

Een lange termijn oriëntatie is daarbij onontbeerlijk. Allereerst om met elkaar taal te ontwikkelen: van elkaar begrijpen waar vraagstukken en oplossingen liggen en tot een goede rolverdeling komen. Ten tweede omdat het gaat om beïnvloeding van factoren die zich vaak in jarenlange processen ontwikkelen. Denk bijvoorbeeld aan opleidingsniveau, jaarinkomen en gezinssamenstelling. Over het algemeen worden die niet in een bestuursperiode bepaald. Ten derde – en daarmee samenhangend – het maken van afspraken met maatschappelijke partners en gemeenten op de grote maatschappelijke opgaven is niet gebaat bij een aanpak op korte termijn.

Het is daarbij belangrijk te zien dat sturen op sociale veerkracht niet (zonder meer) sturen in het sociale domein is. Het gaat om de mate waarin Brabanders in staat zijn om zelf of met anderen regie te nemen en vraagstukken op te pakken. En naar welke factoren daarin een rol spelen. Uitgangspunt in het uitvoeringsprogramma is dat sociale veerkracht in de provincie benut zou moeten worden om de aanpak van 'maatschappelijke opgaven te versnellen, te verduurzamen en draagvlak te geven' (PNB, Veerkrachtige mensen, veerkrachtig Brabant, Uitvoeringsagenda 2017-2020). Een uitgangspunt dat aansluit op grotere maatschappelijke bewegingen, waaronder de ontwikkeling naar meer eigen regie. Sociale veerkracht is zelf bron voor ontwikkeling van maatschappelijke opgaven, zoals die

in economie, gezondheid, energie en duurzaamheid. Met als centrale vraag: wat kunnen Brabanders zelf (eventueel samen met anderen)?

Dat het niet voor iedereen vanzelfsprekend is daarin mee te doen is ook duidelijk. Het aandeel niet-veerkrachtigen is – zeker op sommige plekken in Brabant – relatief groot. Het onderzoek maakt in ieder geval duidelijk dat die er verschillen er zijn en waar op gestuurd kan worden om veerkracht te versterken.

Een belangrijke vraag is vervolgens: waar richt je je (vooral) op? Dat hangt sterk af van het niveau van sturing. Het onderzoek laat zien dat persoonlijke en sociale hulpbronnen het sterkste directe effect hebben op veerkracht. In zekere zin vormen deze een toetsingskader voor concrete projecten: draagt het project/voorstel direct bij aan de hulpbronnen die het meest samenhangen met veerkracht? Zoals de ontwikkeling van vertrouwen, of nog concreter: het aanleren van online vaardigheden,

Als we meer naar de ontwikkeling van de Brabantse samenleving als geheel kijken, gaat het veel meer om het scheppen van voorwaarden, activeren, corrigeren en leren. Alhoewel het directe effect van omgevingshulpbronnen op sociale veerkracht klein is gebleken, gebeurt indirecte sturing – zeker op langere termijn – natuurlijk wel meer langs omgevingshulpbronnen. Zo kan sturen op bijvoorbeeld toegang tot onderwijs, de arbeidsmarkt en gezondheidsvoorzieningen leiden tot hoger opgeleide en gezondere mensen, met een beter inkomen. Allemaal bronnen van veerkracht.

Belangrijke conclusie uit deze monitor is dat voor het ontwikkelen en benutten van veerkracht het sturen op omgevingshulpbronnen gericht zou moeten zijn op het uiteindelijk versterken en benutten van sociale en persoonlijke hulpbronnen. Dat kan ook door actief een verbinding aan te gaan met andere provinciale opgaven zoals arbeidsmarkt/economie. Maar ook door (elementen van) veerkracht te verbinden aan opgaven als mobiliteit of het actuele thema omgevingsvisie (denk aan burgerparticipatie).

Op welke plekken (vooral)?

De verschillen tussen regio's, maar met name binnen regio's zijn groot. Overall lijkt aandacht voor een aantal grote en middelgrote gemeenten belangrijk te blijven. Evenals de aandacht voor (de kleinere gemeenten in) West-Brabant. Differentiatie op het niveau van de buurt/wijk is echter nodig. Dat bleek al vaker (vgl. Eugster e.a. 2017), maar ook in dit onderzoek zijn hiervoor belangrijke aanwijzingen: buurtcohesie, binding met de buurt en inzet voor de leefomgeving hebben een duidelijk effect op veerkracht.

En wie bereik je dan?

De kans van slagen is uiteraard afhankelijk van de (al aanwezige) mate van veerkracht van het individu en van de contexten waarbinnen het individu zich beweegt. Zoals voor het sturen op regio's geldt, geldt dat voor mensen: differentiatie naar doelgroep is wellicht wenselijk. Veel middelen lijken te gaan naar initiatieven van veerkrachtigen of ondersteuning van kwetsbare groepen. Onze meting laat zien dat ruim 30% van de mensen deels veerkrachtig is. Het kan dan ook interessant en kansrijk zijn juist aandacht voor deze middengroep te hebben, daar zij waarschijnlijk met

relatief weinig middelen een zetje in de juiste richting kunnen krijgen. Op die manier kan ook voorkomen worden dat ze minder veerkrachtig worden. Een gedachte die ondersteund wordt door de toenemende aandacht voor middengroepen in het maatschappelijk debat (vgl. WRR, 2006; Van den Broek e.a., 2016).

Welke aanpak past?

De monitor geeft daar zelf geen antwoord op. Het onderzoek laat hooguit zien welke bronnen vooral van belang zijn en wat veerkracht bepaalt. Vanuit de gesprekken die we als onderzoekers over de resultaten gevoerd hebben, zijn er wellicht enkele gedachten mee te nemen. Zo is er het vraagstuk hoe 'van onderop' te sturen? De basisgedachte in het veerkracht denken is immers dat mensen zelf of samen met anderen regie voeren over hun leven. Met een overheid die loslaat en ruimte voor vermogens van mensen zelf veronderstelt. Dat verhoudt zich ingewikkeld met 'sturen'.

De ontwikkeling van veerkracht en het oppakken van vraagstukken hoeft (kan?) natuurlijk niet langs klassieke wegen te gebeuren. Het voeren van bijvoorbeeld veerkrachtdialogen kan leiden tot een eigen inzicht in wat nodig is en hoe dat als gemeenschap op te pakken. Daar komt geen top-down benadering aan te pas. Ook andere methoden kunnen worden ingezet, zoals social design methoden, waarmee mensen vaardigheden ontwikkelen, comfortabeler worden ten aanzien van veranderingen en vertrouwen krijgen in eigen kunnen.

Vraag is wel of mensen zelf en/of in gezamenlijkheid voor elkaar zorgen (solidariteit), of dat voor iedereen geldt (inclusiviteit) en of dat nog

bijdraagt aan het grotere geheel (gemeenschap). Ons onderzoek laat op het eerste en het laatste veel positiefs zien. Of iedereen meedoet is niet helder.

Wat vraagt dat van de provincie?

De verschuiving in de verantwoordelijkheidsbalans vraagt in ieder geval op zichzelf ook om het versterken van veerkracht, inclusief uitdagen op verantwoordelijkheid en het versterken van nieuwe individuele vaardigheden. Het gaat niet zozeer of meer of minder overheid, maar om wat Brabanders, overheden en maatschappelijke organisaties (kunnen) oppakken. Het vinden van een nieuwe balans daarin vraagt een actieve opstelling van de provincie. Beginnend met het verdiepen in de belevingswereld van inwoners en ruimte laten voor initiatief en experiment (ook wanneer niet zeker is dat die lukken). En het betekent tegelijkertijd zelf richting geven en leiderschap tonen: "leiden door mogelijk te maken. Door wellicht zelfs te verleiden: door uit te dagen, te proberen, voor te doen en te motiveren (Vermeulen, 2017, p. 28)". Mensen krijgen waarschijnlijk meer vertrouwen in verandering als overheden dat vertrouwen ook zelf uitstralen en meedoen in die verandering, onder andere door zelf bestaande structuren en procedures los(ser) te laten.

De provincie zou in het kader van de doorontwikkeling van het uitvoeringsprogramma in ieder geval mensen kunnen samenbrengen uit verschillende domeinen om veerkracht te benutten. Meedenken, mee-investeren, inspireren blijven eveneens belangrijke rollen voor de provincie, evenals het delen van kennis. De monitor maakt het mogelijk om met elkaar het juiste gesprek te voeren: als we met opgaven aan de slag gaan, wat kunnen we benutten?

En wat maakt dan dat veerkracht versterkt wordt? Wij hopen dan ook dat de uitkomsten van de monitor gebruikt worden bij de beoordeling en doorontwikkeling van projecten en bij het ontwikkelen van nieuwe. Een lange termijn oriëntatie is voor het ontwikkelen van sociale veerkracht zoals gezegd onontbeerlijk. ▲

Literatuur

Agterbosch, S. en K. Vinckx (2017). *Sociale samenhang en scheidslijnen door de ogen van Brabanders*. Tilburg: Het PON.

Blanken, M., Dagevos, J., Smeets, R., Smulders, M., Vermeulen, P en K. Vinckx (2016). *Sociale veerkracht in Brabant*. Tilburg: Het PON/Telos.

Broek, A. van den, Campen, C. van, Haan, J. de, Roeters, A. Turkenburg, M. en L. Vermeij (red.). (2016). *De toekomst tegemoet. Leren, werken, zorgen, samenleven en consumeren in het Nederland van later*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Bourdieu, P. (1986). 'The forms of capital'. In: Richardson, J.G. (ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education*. Westport: Greenwood Press, 241-258.

Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2010). *Sociale samenhang: Participatie, Vertrouwen en Integratie*. Den Haag/Heerlen: CBS.

Eugster, A., Jeeninga, W., Paenen, S., Rijkers, A., Smeets, R., Cloin, M. en I. Kroesbergen. 2017. *Kwetsbaar Brabant. Een verdieping op de monitor Sociale Veerkracht. Verdiepend rapport*. Tilburg University/Tranzo/Telos/GGD/Het PON/RIVM: Tilburg.

Granovetter, M. (1973), *The strength of weak ties, The American Journal of Sociology*. (76)6, 1360-1380.

Haarmann, W., Mommaas, H., Smeets, R. Dagevos, J., Hartog, J. den en T. Rietveld (2014). *Sociale Veerkracht als ontwikkelingsperspectief. Met een toepassing op West-Brabant*. Tilburg: Telos/Het PON.

Hartog, J. den, Smets, J. en C. Mes (2014). *Betrokken Brabanders. Resultaten van de vierde monitor Sociale Participatie Noord-Brabant*. Tilburg: Het PON.

Hartog, J. den en M. Blanken (2014). 'Brabantse veerkracht vindt zijn toekomst in de logica van burgers'. In: Donk, W. van de (red.), *Het Nieuwste Brabant*. Eindhoven: Lecturis.

McLennan, D, Barnes, H., Noble, M., Davies, J., Garratt, E. en C. Dibben (2011). *The English Indices of Deprivation 2010*. London: Department for Communities and Local Government.

Mulder, R. (2017). *Maatschappelijke veerkracht van eiland- en kustgemeenschappen: een casestudy in het Nederlandse Waddengebied*. Masterthesis Urban Geography, Universiteit van Utrecht.

Paenen, S. (2016). *Veerkracht van de burger en zijn leefomgeving: Een sociaalwetenschappelijk onderzoek naar de invloed van persoonlijke, sociale en omgevingshulpbronnen op de perceptie van veerkracht*. Masterthesis Sociale Wetenschappen, Universiteit van Utrecht.

Poiesz, T. (1999). *Gedragmanagement. Waarom mensen zich (niet) gedragen*. Wormer: Inmerc B.V.

Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon en Schuster.

Schmeets, H. en W. Gielen (2015). *Geluk en sociaal kapitaal: Nederland in West-Europees perspectief*. Den Haag: CBS.

Sociaal en Cultureel Planbureau (2004). *In het zicht van de toekomst. Sociaal en Cultureel rapport 2004*. Den Haag: SCP.

Vermeulen, P. (2017). *Vertrouwen in veerkracht. Jaaressay*. Tilburg: Het PON.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) (2006). *De hervormingsstaat hervogen: over verzorgen, verzekeren, verheffen en verbinden*. Den Haag/Amsterdam: Amsterdam University Press.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) (2017). *Weten is nog geen doen. Een realistisch perspectief op redzaamheid*. Den Haag: WRR. ▲

